

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

AYTAC SƏHRAB qızı OSMANOVA

NİTQ BACARIQLARININ İNKİŞAFINDA İKT-NİN ROLU

HSM – 060103 - Xarici dilin tədrisi metodikası və metodologiyası

(İngilis dili üzrə)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: *fil.f.d. Sevil Elçin qızı Qurbanova*
Təlimdə innovasiyalar kafedrasının dosenti

BAKI-2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
Fəsil 1. Dilin tədrisində müasir yanaşmalar	6
1.1. Dilin tədrisində müasir texnologiyaların istifadəsinin metodoloji əsasları	7
1.2. İKT-nin təhsildə istifadəsinin əsas prinsipləri	22
Fəsil 2. Nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsi	31
2.1. Şifahi nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları	32
2.2. Yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları	54
2.3. Eksperiment.....	67
NƏTİCƏ	7070
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	74

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT), internet, simsiz şəbəkələr, mobil telefonlar, kompüterlər, proqram təminatı, ara proqramlar, video konfrans, sosial şəbəkə və digərləri də daxil olmaqla bütün kommunikasiya texnologiyalarına aid olan informasiya texnologiyaları (İT) üçün daha geniş bir termdir. İKT istifadəçilərə rəqəmsal formada məlumat əldə etmək, saxlamaq, ötürmək və manipulyasiya etmək imkanı verən media tətbiqləri və xidmətləri təmin edən texnoloji vasitələrdir.

21-ci əsrdə “texnologiya” termini təhsil də daxil olmaqla bir çox sahələrdə vacib bir mövzudur. Bunun səbəbi, texnologiyanın əksər ölkələrdə bilik ötürmə yolu halına gəlməsidir. İndiki vaxtda texnologiyaya inteqrasiya insanların düşüncə, iş və yaşam tərzini tamamilə dəyişdirən yeniliklərdən keçərək cəmiyyətimizi dəyişdirdi. Bunun bir hissəsi olaraq tələbələri “bilik cəmiyyətində” yaşamağa hazırlamalı olan təhsil müəssisələri tədris proqramlarında İKT inteqrasiyasını nəzərə almağa başladılar.

Təhsildə İKT inteqrasiyası ümumiyyətlə təhsil müəssisələrində təlim texnologiyalarının istifadəsi ilə yaxından əlaqəli olan texnologiyaya əsaslanan tədris və təlim prosesi deməkdir. Tələbələrin texnologiya ilə tanış olduqları və texnologiyaya əsaslanan mühitdə daha yaxşı öyrənəcəkləri üçün sinifdə İKT inteqrasiyası məsələsi həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bunun səbəbi təhsildə texnologiyanın istifadəsi, İKT-nin tətbiqinin İKT elementləri və komponentlərinin köməyi və dəstəyi ilə səmərəli öyrənməyə gətirib çıxaracağı pedaqoji aspektlərə çox kömək etməsidir.

Bu işin aktuallığı onunla müəyyən edilir ki, son illərdə təhsil müəssisələrində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə məsələsi getdikcə daha çox gündəmə gəlir. Bunlar tək-cə yeni texniki vasitələr deyil, həm də təlimin yeni forma və üsullarında təlim prosesinə yeni yanaşmadır. Xarici dillərin tədrisinin əsas məqsədi öyrənənlərin kommunikativ mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişafı, xarici dilin praktiki mənimsənilməsinin

öyrədilməsidir. İnformasiya və kompüter texnologiyalarından istifadə xarici dilin tədrisində yeni imkanlar açır, təlim prosesini daha səmərəli və maraqlı edir.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Tədqiqat işi “Nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin rolu” mövzusunda aparılmışdır. Aparılan araşdırma zamanı aşkar edilmişdir ki, yeni bir sahə olmasına baxmayaraq, həm ingilis, həm rus, həm də Azərbaycan dilçilik elmində bu barədə çoxsaylı tədqiqat işləri həyata keçirilmiş, çoxsaylı məqalələr, tezislər, elmi işlər qələmə alınmışdır.

İKT mövzusunda bir çox tədqiqat işlərinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, bu sahə ilə bağlı bu gün də həlli labüd olan və araşdırılmasına ehtiyac duyulan nüanslar mövcuddur. Bu səbəbdən də, bu mövzu tədqiqat işlərinə cəlb edilir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı nitq bacarıqları, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, predmeti isə İKT-nin nitq bacarıqlarının inkişafı üçün istifadəsi yollarıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin rolunu müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat işinin vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir:

- Dil tədrisində müasir texnologiyaların istifadəsinin metodoloji əsasları;
- İKT-nin əsas prinsipləri;
- Şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadə yollarını araşdırmaq və bu barədə ətraflı məlumat və töhfələr vermək.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları haqqında ətraflı məlumatın verilməsi, şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT vasitələrinin istifadəsi üsullarının araşdırılaraq təhlil edilməsi və təqdim edilməsi tədqiqat işinin elmi yeniliyini təşkil edir.

Dissertasiyanın elmi-praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyətini informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, onun prinsiplərinin və təhsildə istifadəsinin metodoloji əsaslarının araşdırılması, nitq bacarıqlarının inkişafını təmin edən İKT vasitələrinin təhlil edilməsi təşkil edir. Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti isə tədqiqat işində öz əksini tapan

məlumatlardan, əldə olunmuş nəticələrdən seminarlarda, dərslərdə istifadə edilə bilməsidir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası. Tədqiqat işini yerinə yetirərkən qarşımıza qoyduğumuz məqsədə çatmaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə məsələsi çox mühüm amil olmuşdur. Bu səbəbdən, bu tədqiqat işini yerinə yetirərkən, biz müşahidə, təsviri və müqayisə metodlarından istifadə etmişik.

İşin aprobasiyası. Tədqiqat işi ADU-nun Təhsil 2 fakültəsinin nəzdində Təlimdə İnnovasiyalar kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiya mövzusunə uyğun “Şifahi nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları” (Filologiya məsələləri, №10, 2021), “Yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları” (ADU, Elmi xəbərlər) adlı iki məqalə çapdan çıxmışdır. Tədqiqat işi ilə bağlı kafedraya hesabatlar təqdim edilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işinin strukturu girişdən, iki fəsildən, aparılan tədqiqat işinin nəticəsindən və tədqiqatın aparılması zamanı istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işinin birinci və ikinci fəsilərinin hər biri ayrı-ayrılıqda iki yarım fəsildən ibarətdir.

Tədqiqat işinin “Dilin tədrisində müasir yanaşmalar” adlanan birinci fəslinin iki yarım fəsilində müvafiq olaraq dilin tədrisində müasir texnologiyaların istifadəsinin metodoloji əsasları və İKT-nin əsas prinsipləri araşdırılaraq, əldə olunan məlumatlar təqdim edilmişdir.

Tədqiqat işinin “Nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsi” adlanan ikinci fəslində isə müvafiq olaraq şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas üsullarından bəhs edilmişdir.

Tədqiqat işinin “Nəticə” hissəsində tədqiqat işinin nəzəri hissəsində qeyd edilmiş məlumatlardan gəldiyimiz ümumi nəticələr qeyd edilmişdir.

Sonda isə tədqiqat işinin yazılması zamanı istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı təqdim olunmuşdur.

Fəsil 1. Dilin tədrisində müasir yanaşmalar

İngilis dilinin tədrisində texnologiyanın istifadəsi 1970-ci illərdə audio-linqva metodundan istifadə ilə başladı. Belə ki, müəllimlər ilk vaxtlar dinləmə bacarığını formalaşdırmaq üçün kaset və səs yazma qurğularından, sonralar ingilis dilinin tədris mənbələri olaraq vizual səsəldən və nəhayət, aparat təminatı kimi kompüter yeniliklərindən istifadə etdilər. Kommunikativ dil öyrətmə yanaşmasının tətbiqi ilə birlikdə, müasir texnologiyalar da öyrənməni dəstəkləmək üçün inkişaf etdirilir və yenilənir. İKT, yəni informasiya kommunikasiya texnologiyaları termini, 1990 -cı illərin əvvəllərində təhsilin formal şəraitdə tədrisində və öyrənmə prosesində internet və kompüter texnologiyası təcrübələrini asanlaşdırmağa başladığı zaman istifadə edilmişdir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları məlumat, ünsiyyət yaratmaq, yaymaq, saxlamaq və idarə etmək üçün kompüter, internet və digər telekommunikasiya vasitələri (radio, TV, ağıllı telefonlar) kimi texnologiyalardan istifadə fəaliyyəti kimi müəyyən edilir. O, konseptual anlayışa və informatika metodlarına əsaslanan iş və öyrənmə fəaliyyətlərində istifadə edilir, tətbiq və inteqrasiya olunur. Bundan əlavə, Beynəlxalq İKT Savadlılıq Paneli informasiya və kommunikasiya texnologiyaları savadlılığını bilik cəmiyyətində fəaliyyət göstərmək üçün məlumat əldə etmək, idarə etmək, inteqrasiya etmək, qiymətləndirmək və yaratmaq üçün rəqəmsal texnologiyadan, rabitə vasitələrindən və ya şəbəkələrdən istifadə etmək qabiliyyəti kimi təsvir edir. Başqa sözlə, müəllim və şagirdlər bu texnologiyaların tətbiq və prosedurlarını tədris və öyrənmə vasitələri olaraq təsdiq etmək qabiliyyətinə malik olduqda bu, rəqəmsal savadlılıq və ya “texnologiyani bilən” (tech-savvy) deməkdir [52, s.21].

Ümumiyyətlə, 21-ci əsr tədris dövrü təhsilin bütün səviyyələrinə, xüsusən də xarici dilin tədrisinə müasir texnologiyaların inteqrasiyasını vurğulayır. Müəllimlərdən texnologiyani bilən tələbələrlə ünsiyyətdə texnologiya savadına sahib olmaları tələb olunur. Müəllimlərə və tələbələrə təlim-tərbiyə prosesində ünsiyyət, ifadə, əməkdaşlıq yaratmaq məqsədilə ağıllı telefonlar, planşetlər,

noutbuklar və masaüstü kompüterlər kimi rəqəmsal cihazların səmərəli istifadəsini əhatə edən bilik, bacarıq və davranışları ehtiva edən məlumatları tapmaq, yaratmaq və çatdırmaq üçün müasir texnoloji vasitələrdən istifadə etmələri tövsiyə olunur. Bir sözlə, informasiya kommunikasiya texnologiyalarının bir çox formada ingilis dilinin tədrisində bir sıra üstünlüklər verdiyi sübut edilmişdir. Müasir texnologiyalar təhsilin qlobal siyasətinə çevrilir və bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə, xüsusən də dil tədrisi kontekstində təhsil sistemindəki dəyişikliklərə böyük təsir göstərir. Müəllimlər və tələbələr bu texnologiyalardan istifadəni ingilis dilində daha yaxşı nailiyyətlər əldə etmək üçün müasir və səmərəli öyrənmə fəaliyyətinin yeni yolları olaraq qəbul edirlər [52, s.22].

1.1. Dilin tədrisində müasir texnologiyaların istifadəsinin metodoloji əsasları

Günümüzdə ingilis dili bütün dünyada daha çox öyrədilən və öyrənilən dillərdəndir. Bu dil müxtəlif ölkələrdən olan nümayəndələr üçün linqvo franka, yəni universal, beynəlxalq ünsiyyət dili kimi tanınır. İngilis dilinin tədrisində müasir texnologiyanın istifadəsi ingilis dilinin tədrisi ilə birbaşa əlaqəli olub, arzu olunan məqsədlərə çatmağa kömək edən metodların, vasitələrin, materialların, cihazların, sistemlərin və strategiyaların yenilikçi tətbiqini əhatə etmək üçün bir vasitədir. Beləliklə, texnologiya ümumilikdə bir sıra tədris və öyrənmə kontekstlərində əhəmiyyətli bir təhsil və köməkçi vasitə olaraq qəbul edilsə də, adətən ənənəvi ingilis dili təlimi ilə əlaqədar olan pedaqogikanın həm məzmununu, həm də çatdırılmasını artırmaq üçün bir sıra potensial imkanlar verməsi səbəbindən ingilis dili tədrisinə də aid edilir. Bu, ilk növbədə şagirdin və ya müəllimin problemlə məzmunu tam başa düşülənə və mənimsənilənə qədər vaxtaşırı yenidən nəzərdən keçirməsinə imkan verməklə əldə edilir.

Xarici dilin təhsil texnologiyaları əsasında tədrisinin əvvəlki metodlardan üstünlüyü, birincisi, təhsil prosesini bütövlükdə, yəni təhsilin məqsədini, məzmununu, tədris metod və vasitələrini, dərs mərhələlərini müəyyən etməsi və

təhsil prosesinin və layihənin tərtibində öyrənmə nəticələrinin qiymətləndirilməsi kimi komponentləri bir -birindən asılı sistemə gətirərək nəzarət etməsidir. İkincisi, təhsil texnologiyalarının köməyi ilə şagirdlər aldıkları məlumatı sadəcə əzbərləmir, həm tədris və öyrənmə prosesinin sonunda bu bilikləri praktiki olaraq tətbiq edirlər. Təhsil texnologiyaları cəmiyyətin ehtiyaclarına əsaslanaraq, əvvəlcədən təyin edilmiş bir insanın sosial keyfiyyətlərini təsirli şəkildə formalaşdıran və məqsədyönlü təhsil sistemini bir sistem olaraq görən və onun komponentlərini izləyən texnoloji bir təhsil fəaliyyətidir. *Texnologiya* sözü yunanca “*techne*” – bacarıq, sənət, “*logos*” – dil sözlərindən götürülmüşdür. İngilis dilində “*an education technology*” – *təhsil texnologiyası* mənasını verir. Təhsilə texnologiyanın tətbiqi əsrlərdir davam edir. 50-ci illərin sonlarına qədər təhsil texnologiyası ənənəvi təhsil üçün texniki mühitin yaradılması, avtomatlaşdırılmış alətlər dəstəsinin qurulması ilə əlaqəli idi. Bu gün təhsil texnologiyası pedaqoji elmlərin bir sahəsi olaraq qəbul edilir. Texnologiyanın inkişafında insan psixologiyası mühüm rol oynayır. Tarixən təhsil texnologiyası taktiki olaraq fəaliyyət göstərmiş və inkişaf etmişdir. Təhsil texnologiyası texnoloji proseslərin həyata keçirilmə üsulları və vasitələri, habelə obyektə baş verən keyfiyyət dəyişiklikləri haqqında biliklərin cəmini əhatə edir.

Biz 21-ci əsrdə – hər şeyin kompüterləşdirildiyi və avtomatlaşdırıldığı innovativ texnologiyalar əsrində yaşayırıq. Bu baxımdan xarici dilin tədrisi və öyrənilməsi prosesi də istisna deyildir. Bütün siniflər və yaş qrupları, xüsusilə də azyaşlı şagirdlər üçün bir çox fərqli proqramlar mövcuddur. Tələbələrin öyrənməsini asanlaşdıran və əyləncəli hala çevirən xarici dilləri öyrətməyə yönəlmiş müxtəlif kompüter proqramları mövcuddur. Kiməsə təhsil vermək asan iş deyil və böyük məsuliyyətdir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, gənc tələbələr yaşlı nəsildən daha sürətli öyrənir və yadda saxlayır. Elə bu səbəbdən də, gənclər yeni bir dili öyrənməyə nə qədər tez başlasa, bir o qədər sürətli danışar. Bu zaman hazırlanan tədris proqramları öyrənənlərin yaşından və səviyyəsindən asılı olaraq əyləncə və motivasiya mövzularını da əhatə etməlidir.

Tələbələrin xarici dili öyrənmələri üçün ən yaxşı başlanğıc nöqtəsinə sahib olmaları üçün internetdən və yeni texnologiyalardan istifadə etmək müasir dövrün tələblərindəndir, çünki onlar yeni bir dövrün - rəqəmsal texnologiya çağının insanlarıdır. Buna görə də onlara *rəqəmsal nəsil* deyə bilərik. Xüsusilə tələbələr üçün hazırlanmış bir çox tətbiqlər var. Ancaq vurğulamaq istədiyimiz bir şey var, əgər proqram lazımi metodoloji yanaşma olmadan düzgün formalaşdırılmasa və tələbələr əvvəlcə dili səhv öyrənsələr, proqram tələbələrin xeyrinə işləməyəcək. Buna görə də tələbələr üçün düzgün elektron proqramı seçərkən diqqətli olmalıyıq. “Brain Gym” proqramı, xüsusilə tələbələr üçün tanınmış bir tədris metodudur. Tələbələr istirahət edərkən təbii formada öyrənirlər. Yaddaş kartları söz ehtiyatını öyrətmək və yenidən nəzərdən keçirmək üçün əla bir yoldur və tələbələrin yaddaş kartları ilə oynaya biləcəkləri bir çox müxtəlif oyunlar vardır. Tələbələrin oynaya və bu zaman xarici dil öyrənə bilmələrinə kömək edə biləcək bir çox başqa oyun növləri vardır. Məsələn: stolüstü oyunlar, söz oyunları, onlayn oyunlar və digərləri.

Texnologiyanı öyrənmək tələbələrə məlumatlı, bacarıqlı, düşüncəli, uyğunlaşa bilən və təşəbbüskar vətəndaş olmağa və:

- dəyişən cəmiyyətlərdə texnologiyaların rolu və təsiri haqqında anlayış inkişaf etdirməyə;
- həyatlarını, başqalarının həyatını və ətraf mühitini yaxşılaşdırmaq üçün məsuliyyətli etik hərəkətlər edərək daha yaxşı bir dünya qurmağa;
- texnologiyanı indi və gələcəkdə, evdə, işdə və daha geniş cəmiyyətdə mənimsəmək və istifadə etmək bacarığı və inamı qazanmağa;
- məhsul və xidmətlərin üstünlüklərini və təsirlərini qiymətləndirən məlumatlı istehlakçılar və istehsalçılar olmağa;
- davamlı inkişaf və etik, iqtisadi və mədəni məsələlərlə əlaqədar əsaslandırılmış seçimlər etməyi bacarmağa və s. imkan verir [53, s.1].

Təcrübə və nəticələr tələbələrin təbii ixtiraçılığını və təcrübə yollarla yaratmaq və işləmək istəklərini öyrənmək məqsədi daşıyır. Texnologiyalar bacarıqları, bilikləri, anlayışları və münasibətləri tədricən inkişaf etdirmək üçün

bir motivasiya rolunu oynayır və buna görə də müvəffəqiyyəti maksimum dərəcədə artırır. Effektiv, xüsusən də birgə və müstəqil öyrənmə metodlarından istifadə etməklə tələbələrin dil öyrənmə təcrübələrini zənginləşdirmək mümkündür.

İKT bacarığı tələbələr və müəllimlər arasında ortaq öyrənmə üçün ideal vasitədir. İndiki vaxtda informasiya kommunikasiya texnologiyaları təhsildə öyrənmə vasitəsi ola bilər. Kompüter şəbəkələri 21-ci əsrdə yaşayan insanların “hər zaman və hər yerdə” şüarları olduğu üçün geniş istifadə olunur.

Müasir texnologiyaların təhsildə əhəmiyyətini tam şəkildə başa düşmək üçün onun mənasını bilmək lazımdır. İKT informasiya və kommunikasiya texnologiyası deməkdir. O, informasiyanı yaratmaq, yaymaq və idarə etmək üçün istifadə olunan fərqli texnoloji vasitələr və qaynaqlar dəsti olaraq təyin olunur. Onun bu geniş tərifinə radio, televiziya, video, DVD, telefon (həm sabit xətt, həm də mobil telefonlar), peyk sistemləri, kompüter və şəbəkə avadanlığı və proqram təminatı, bu texnologiyalarla əlaqəli avadanlıq və xidmətlər, videokonfrans, e-poçt və bloglar kimi texnologiyalar daxildir.

UNESCO-nun internetdə paylaştığı bir sənəddə İKT-nin əhatə dairəsi, əhəmiyyəti və xüsusən də, təhsil sahəsində istifadəsi daha geniş bir perspektivlə müəyyən edilmişdir. Bu sənəddə yazılır ki, *informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) müxtəlif texnoloji vasitələr və ünsiyyət qurmaq, məlumat yaratmaq, yaymaq, saxlamaq və idarə etmək üçün istifadə olunan mənbələr toplusudur. Ünsiyyət və məlumat təhsil prosesinin əsasını təşkil edir, buna görə də təhsildə müasir texnologiyaların istifadəsi uzun bir tarixə malikdir. İKT rəsmi qurumlar, dövlət və özəl təhsil müəssisələri, kommersiya təşkilatları və qeyri-kommersiya qrupları, dünyəvi və dini icmalar üçün verilən proqramlarda formal və qeyri-formal şəraitdə öyrətmə vasitəsi rolunu oynayır* [50].

İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları – aparat təminatı, periferik qurğular, media, çatdırılma sistemləri və proqram təminatı da daxil olmaqla kompüter texnologiyalarının istifadəsini əhatə edir. Bu termin ISTE NETS standartlarında, eləcə də UNESCO tərəfindən texnologiyanın tədrisə

inteqrasiyası üçün istifadə olunur. Bununla birlikdə, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) bütün həyatımızda qəbul edilmiş bir elementdir və təhsildə əsas rol oynayır. 1997-ci ildə İrlandiya məktəblərində İKT vasitələri ilə təlimə ciddi investisiyaların qoyulmasından bəri onların təhsil sahəsinə tətbiqi genişlənmişdir. Bir çox ölkələrdə təhsildə İKT ilə bağlı mübahisə onların tədris və öyrənməyə potensial təsiri və şagirdlərin öyrənmə təcrübəsini zənginləşdirmək üçün potensialının həyata keçirilməsini təmin etmək üçün görüləcək tədbirlər üzərində cəmləşir.

S.J.Danielə görə informasiya və kommunikasiya texnologiyası müasir cəmiyyətin təməl bloklarından biridir [17, s.8]. İndi bir çox ölkələr İKT-ni başa düşməyi və onun əsas bacarıq və anlayışlarını mənimsəməyi təhsilin bir hissəsi hesab edir. Bununla birlikdə, qloballaşma insan həyatının hər sahəsinə böyük bir dəyişiklik gətirdi və təhsil də istisna deyil. İKT-nin təhsilə tətbiqi, texnologiyanın kiçik bir kənd halına gətirdiyi bir dünyada yaşadığımız yerdə yeni bir öyrənmə və tədris metodu yaratmağa kömək edə bilər. Son iyirmi ildə İKT-nin tətbiqi biznes və idarəçilik sahəsində demək olar ki, bütün cəhdlərin tətbiq və prosedurlarını dəyişdi. Təhsildə İKT-dən istifadə daha çox tələbə mərkəzli öyrənmə mühitini təmin edir. Lakin dünya rəqəmsal mediaya və informasiyaya sürətlə keçdikcə, təhsildə İKT-nin rolu getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir və bu əhəmiyyət 21 -ci əsrdə də artmağa və inkişaf etməyə davam etməkdədir.

İndiki vaxtda İKT-nin tədris və təlim prosesində istifadəsi çox vacib hala gəlir. Müəllim İKT-ni tədris prosesinə daxil etmək qabiliyyətinə malik olmaq üçün hazır olmalıdır. 21 -ci əsrdə texnologiyalar interaktivdir, lakin dilin tədris olunduğu sınıfdə onların istifadəsi hələ də aşağıdır. Son zamanlarda internet xarici dilin tədrisində daha çox istifadə edilməyə başlanmışdır və daha çox müəllim və tələbə onu tətbiq edir. Beləliklə, İKT-nin ənənəvi və distant təhsil müəssisələrində tədrisin və təhsilin miqdarına və keyfiyyətinə təsir etdiyi şübhəsizdir. Buna görə də, İKT dinamik və interaktiv məzmunu ilə tədris və

öyrənməni artırma bilər və fərdi öyrənmə prosesi üçün real imkanlar təmin edə bilər.

Müasir texnologiyadan istifadə anlayışı ilə tanış olmaq təkcə müasir cihaz və qurğuların istifadəsi ilə məhdudlaşmır, həmçinin daha sürətli və daha əhatəli öyrənmənin inkişafını asanlaşdıran yenilikçi tədris sistemlərinin və metodlarının tətbiqi əldə edilir. Mövcud pedaqoji nəzəriyyələrə görə, texnologiyanın öyrənmə potensialından istifadə etməklə şagirdlər dil bilik və bacarıqlarını daha yaxşı mənimsəyə bilirlər. İngilis dilinin tədrisində texnologiyanın istifadəsi, tələb olunan nəticələr əldə etməklə şagirdlərə fayda verən müasir vasitələr sistemində vahid baxışı və digər komponentlərlə əlaqəni birləşdirir.

İngilis dilinin tədrisində müasir texnologiyaların istifadəsi xüsusən də çoxsaylı sahələrdə və fənlərdə görünməmiş inkişaf nəticəsində əvəzolunmaz hala gəldi. Təhsil sektorunun kompüterləşdirmə, multimedia cihazları, mobil telefonlar, audio-vizual effektlərin tətbiqləri və sosial media kimi müasir texnoloji vasitələri mənimsəyərək, qlobal texnoloji inqilabın sürətini qoruması, ingilis dilinin tədrisini optimallaşdırmaq və müəllimləri sinif mühitində sistemli və qabaqcıl şəkildə dil öyrənmənlərlə əlaqə qurmaları baxımından təchiz etmək üçün vacibdir. İnternet ingilis dilinin tədrisini və öyrənilməsini sürətləndirə biləcək bir çox köməkçi platforma və materiallara, proqramlara, tətbiqlərə asanlıqla, dərhal və demək olar ki, limitsiz giriş təmin edir. Bu imkanlar hər kəs üçün əlçatan olsa da, müəllimlərin müxtəlif vasitələrin və tədris metodlarının idarə edilməsində çox vaxt əsas rol oynadığı qeyd olunur. Bundan əlavə, bir çox bu cür proqramlar eyni zamanda şagirdlərin ingilis dili bacarıqlarını və anlayışlarını artırmaqla yanaşı, effektiv ingilis dili tədrisini təşviq etmək üçün hazırlanmışdır.

J.Step-Qrini müvafiq texnologiyanın xarici dil öyrənmə prosesinə təsirini ölçmək üçün bir araşdırma aparmağı tövsiyə etmişdir. O, müəllimlərin rolunun əhəmiyyətini, texnologiya laboratoriyalarının və fərdi komponentlərin uyğunluğunu və mövcudluğunu və texnologiyanın xarici dil öyrənmə prosesinə təsirini müəyyənləşdirmək üçün bir sıra texnoloji yanaşma və metodlarından

istifadə edilən ispan dil siniflərindən məlumat toplamışdır [34, s.165]. Nəticələr göstərdi ki, şagirdlər müəllimin öyrənməni asanlaşdırma rolunu qəbul edir və müntəzəm olaraq planlaşdırılan dil laboratoriyalarının və CD Rom -un istifadəsinin vacibliyini vurğulamışlar.

M.Vorşauer texnologiyayı sinifə inteqrasiya etmək üçün iki fərqli yol təklif etmişdir: öyrənənlərin dilə marağını əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq və bununla da öz biliklərini yaratmaq imkanı verən koqnitiv (idraki) yanaşma və öyrənənlərə həqiqi fəaliyyətlə məşğul olmaq yolu ilə əldə edilən real həyat bacarıqlarını tətbiq etmək vasitəsi olaraq orijinal sosial qarşılıqlı əlaqə imkanları verən sosial yanaşma [39, s.53].

K.Bordbar dil müəllimlərinin sinifdə kompüter texnologiyalarından istifadə etməsinin səbəblərini və faktorlarını araşdırmışdır. Tədqiqat müəllimlərin kompüterə və informasiya texnologiyalarına münasibətini və praktiki olaraq kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə təcrübəsi və biliklərini öz dil təlimatlarına necə tətbiq etdiklərini əhatə edirdi [14, s.27]. Nəticələr, demək olar ki, bütün müəllimlərin sinifdə kompüter istifadəsinə müsbət münasibət bəslədiklərini göstərdi və müəllimlərin texnologiya, texnoloji təcrübə, bacarıq və səriştəyə dair ümumi təsəvvürlərinin və məktəblərə və dil müəssisələrinə İT-nin daxil edilməsini əhatə edən və kompüter texnologiyasına münasibət formalaşdıran mədəni mühitin əhəmiyyətini də vurğuladı.

S.D.Şiamli dil tədrisində multimedia texnologiyalarının istifadəsini təhlil etmişdir [32, s.155]. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu cür texnologiya şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını və diqqətini artırır, çünki bu, şagirdlərin bir -biri ilə ünsiyyət quraraq dil öyrənməsinin praktiki proseslərinə təsir edir. S.D.Şiamli müasir texnologiyaların xüsusən də öyrənmə prosesinə müsbət təsirinin müəllim rolunun davam edən effektivliyi ilə uyğun gəlməsi səbəbindən onların siniflərdə istifadəsini tövsiyə etmişdir [32, s.155].

Tədqiqatın nəticələri ənənəvi ingilis dili tədris metodlarının sübut edilmiş faydasızlığını dəstəkləyir və ingilis dilini mənimsəmək üçün müasir texnologiyalardan istifadə edərkən şagirdlərin daha həvəsli və interaktiv

olduğunu təsdiqləyir. Statistik məlumatlara əsasən, ingilis dili bacarıqlarını öyrənənlərin böyük əksəriyyəti bu bacarıqları ənənəvi tədris metodları ilə müqayisədə ağıllı lövhələr, kompüterlər və ekranlar kimi müasir media vasitəsi ilə əldə etmişlər. Bundan əlavə, tədqiqat göstərir ki, ingilis dili tədrisində müasir metodlardan istifadə edərkən müəllimlərlə qarşılıqlı əlaqə və şagirdlərin sinifdəki ümumi reaksiyası xeyli yaxşılaşmışdır. Əslində, şagirdlərin elektron tədris proqramlarından daha çox öyrəndikləri və ingilis dili müəllimlərinin ənənəvi tədris metodlarından daha çox müasir texnologiyadan istifadə etməyi üstün tutduqları aydındır.

Ənənəvi tədrisdə müəllimin ən başlıca rolu öyrənmə mühitinin nəzarətçisi olması və dərs materiallarına və dərsliklərə əsaslanan mühazirələr verməkdən ibarət idi. Müəllimlərin çoxu ənənəvi təhsil üsulunda müvəqqəti və dərslə əlaqəsi olmayan çox sayda ev tapşırığı verir. Digər tərəfdən, şagirdlərin çox olması səbəbindən müəllimlər bu ev tapşırıqlarını heç qiymətləndirmir və ya nəzərə almırlar, buna görə də ənənəvi təhsil metodu nəinki öyrənməyə müsbət təsir göstərmir, həm də məsuliyyətsiz insanları tərbiyə edir. Çünki ev tapşırıqları yoxlanılmadığı və ya buna əhəmiyyət verilmədiyi üçün bir müddətdən sonra şagirdlərdə tapşırıqlara laqeyd yanaşma müşahidə olunur. Bu üsulda fərdin ehtiyaclarına, istedadlarına, maraqlarına və fərqlərinə əhəmiyyət verilmir. Müəllim şagirdlərin hamısını eyni səviyyədə hesab edir və əgər öyrənənlərdən ikisi cavab verə bilirsə, bu nəticə tədrisin uğurlu olması kimi qiymətləndirilir. Beləliklə, onlar uğursuzluğun səbəbini heç vaxt nəzərdən keçirmirlər. Müəllim həmişə sinifdə nizam -intizamı necə qorumaq problemi ilə qarşılaşır. O, intizamın təhsildən ayrı olduğuna və ilk növbədə bunun qurulacağına inanır.

Burada sinifdə sakit və səssizcə oturub yeni dərsi məcburi formada qəbul edən, onu əzbərləyən və suallara vaxtında cavab verən biri yaxşı tələbə hesab edilir. Buna görə də, bu üsulla öyrənmə səthi olur, nəticədə arzu olunan nəticə əldə edilmir. Qiymətləndirmə zamanı müəllimlər tədris olunan materialların məqsədindən və məzmunundan asılı olmayaraq test hazırlayırlar. Öyrənmədə problem yaşayan tələbələrə digərlərindən ayırmaq bu testlərin əsas məqsədidir

və digərlərinin uğursuzluğunun səbəbi: pedaqogika, dərsləklərin məzmunu, təhsilin planlaşdırılması və s.-dir. Əlavə olaraq, sosial və fərdi ehtiyaclar ilə öyrənənin öyrəndikləri arasında heç bir əlaqələndirmə olmadığı üçün onları inkişaf cəmiyyətində yaşamağa belə hazırlaya bilmir.

Şübhəsiz ki, İKT ingilis dilinin tədrisində tələbələrin öyrənmə faizlərini artıran dəyərli və yeni bir tədris vasitəsidir. İKT -nin sürətli inkişafı dil tədris prosesinin bütün aspektlərinə təbii olaraq təsir edir. Xarici dilin öyrənməsini artırmaq və asanlaşdırmaq üçün texnologiya tədris praktikasına tətbiq oluna bilər. Kompüter, internet, ağıllı lövhələr, cib telefonları, video oyunlar, musiqi pleyerləri və s. şagirdlərin motivasiyasını və dil biliklərini artırmaq üçün hədəf dil öyrənmə prosesində istifadə olunur. Müasir texnologiyaların tətbiqi ingilis dilində məzmun, kontekst və tədris mühitində pedaqoji metodların müxtəlifliyinə səbəb olur. İKT ingilis dilini interaktiv, çevik və yenilikçi edir. O, kurs rəhbərlərinə və müəllimlərə fərqli maraqları olan şagirdləri həvəsləndirmək üçün dərs təqdim etmə üslublarını dəyişməyə imkan verir, sınıfdan kənarında öyrənmə imkanları təmin edir. N.S.Cayanti və R.V.Xumar İKT-nin ingilis dilinin tədrisinə olan müsbət təsirlərini əsas başlıqlar altında izah edirlər: materialların mövcudluğu, şagirdlərin münasibəti, şagirdin müstəqilliyi, orijinallıq, müəllimlərə kömək, şagird mərkəzli və özünü qiymətləndirmə [24, s.3]. Şəkillər, animasiya, audio və video kliplər kimi çoxlu orijinal materialların olması dilin təqdim edilməsini və tətbiqini asanlaşdırır [24, s.3]. Tələbələrin münasibətlərinə gəlicə, müasir texnologiyalar motivasiyanı artırır. Tələbələr kompüterdən istifadə edərkən və stresssiz öyrənmə mühitində öyrənərkən dil öyrənməyə müsbət münasibət göstərdikləri üçün bir dili öyrənmək üçün yüksək motivasiya hiss edirlər. Bundan əlavə, İKT tələbələrin müstəqil öyrənmələrini artırır, çünki bu vasitələr öyrənənlərə öz öyrənmələri üçün məsuliyyət daşımağı təmin edir. Tələbələr öyrənmə üslublarına uyğun material seçməkdə sərbəstdirlər. Eyni zamanda, bu vasitələr real vəziyyətlər və real həyatda öyrənmə mühiti təmin edir. İKT müxtəlif növ qurğular və tədris materiallarının mövcudluğunu təklif etdiyi üçün ingilis dili müəllimləri yalnız bu vasitələri

tamamlayıcı tədris materialları kimi təklif edir və tərtib edirlər. Ənənəvi öyrənmə mühitinin əksinə olaraq, informasiya kommunikasiya texnologiyaları müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsi ilə birlikdə şagird mərkəzli təhsili dəstəkləyir. Qiymətləndirməyə gəlincə, müasir texnologiyalarla həm qəbuledici, həm də məhsuldar bacarıqlar asanlıqla və effektiv şəkildə qiymətləndirilir. Müəllim şagirdlərin bütün bacarıqlardakı nailiyyətlərini yoxlamaq üçün müvafiq materiallara qərar verə və dizayn edə bilər. Əlavə olaraq, xarici dil tədrisini dəstəkləmək üçün İKT-dən istifadə edərkən aşağıdakı təsirlər xüsusilə görünür:

- Tədris materiallarını şəraitə, şagirdin ehtiyaclarına və cavabına uyğun olaraq asanlıqla uyğunlaşdırmaq imkanı verir;
- İKT ən son xəbərlərə reaksiya verməyə imkan verir və istifadəsini təmin edir, internetdəki orijinal materiallara girişi təmin edir;
- Alternativ (əsas) bacarıqları birləşdirmək/istifadə etmək imkanı verir;
- Mühazirələr daha maraqlı və daha adi hala gəlir ki, bu da şagirdlərin iştirakını artırır;
- İKT dərslərin müəyyən bir aspektinə diqqət yetirməyə imkan verir [56, s.75].

Təhsildə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının rollarından biri lazım olduqda məlumatların istifadəsinə əminlik yaratmaqdır. O, təhsilin keyfiyyətini və səmərəliliyini yüksəldən güclü bir vasitə ola bilər, buna görə sinifdə fiziki olaraq təqdim etməyə ehtiyac yoxdur. İKT-yə əsaslanan təlim bəzi xüsusiyyətlərə malikdir: distant təhsil, rahatlıq, qarşılıqlı əlaqə, aktiv öyrənmə, əməkdaşlıq və motivasiya. Elektron öyrənmə ilə digər metodlar arasındakı əhəmiyyətli fərqi aşağıdakılar təşkil edir: məzmun müxtəlifliyi, çoxlu auditoriya, fərqli öyrənmə üslubları və istifadəçilərin fərqli ehtiyacları; əlavə olaraq qeyd etməliyik ki, bu üsulda ümumi xərc və vaxta qənaət ediləcəkdir.

Təlim tərifində İKT-ni aşağıdakı kimi təyin edə bilərik: müxtəlif yollarla təhsildə öyrətməyə, öyrənməyə və bir sıra digər fəaliyyətlərə kömək edən kompüter və ünsiyyətin istifadəsinin planlaşdırılması və asanlaşdırılması. Elektron təhsil rəqəmsal dünyada və brauzerə əsaslanan sistemdə təhsil vermək

üçün müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının səmərəliliyinin təsvir edən metoddur. Bu tip təlimlərdə spesifik zamanlarda eyni vaxtda əlaqə qurmaq, elektron forumlar kimi qrup iştirakından şagirdlər arasında istifadə etmək, məzmun siyahısını e-poçt vasitəsilə göndərmək və s. mümkündür.

Kompüter texnologiyası bir vasitə olaraq tələbələrin düşünmə qabiliyyətini, inklüziv təhsili inkişaf etdirir və onların mürəkkəb məsələləri həll etmələrinə kömək edir, öyrənmələrini artırmaq üçün qrup və fərdi məsuliyyət problemlərini həll etmək üçün yanaşmalar hazırlayır. Təhsildə texnologiyadan istifadənin digər üstünlükləri bunlardır:

- Məlumat mübadiləsini sürətləndirir və inkişaf etdirir – öyrənənlər daha qısa müddətdə yeni məlumatlar əldə edə bilirlər. Tələbələrin onlayn və oflayn rejimdə müzakirələrdə iştirak etmək üçün kifayət qədər vaxtları olur. Onlar müəllimləri və qrupları ilə vaxtında ünsiyyət qururlar və sualları başa düşmək və cavablandırmaqda oxumaq üçün kifayət qədər vaxtları olur. Bu halda sərbəst və öz-özünə öyrənmə asanlaşır; məlumatların səmərəli axtarışı və araşdırılması güclənir. Bu gün mədəni cəmiyyətlərin inkişafı yaxınlaşma və qarşılıqlı əlaqədən, dialoqdan və məlumat mübadiləsindən, bilikdən və insan mədəniyyətindən asılıdır.
- Fəal öyrənmə və müxtəlif öyrənmə strategiyalarının dəstəklənməsi – həm tələbə, həm də müəllim təlim prosesində fəal iştirak edir. Bu metoddə öyrətmirlər, ancaq öyrənənlər, aralarındakı dialoq və anlayışların və texnikaların tətbiqi sayəsində öyrənir və inkişaf edirlər. Həmçinin, tələbələr və müəllimlər bu texnologiyadan istifadə edərək geniş öyrənmə mənbələrinə nail ola bilirlər; bu, onların öyrənmək istəklərini və müxtəlif öyrənmə formalarını artırır. Birgə öyrənmə, layihəyə əsaslanan öyrənmə və öz-özünə öyrənmə bu metoddan istifadə etməklə asanlaşdırıla bilən bəzi nümunələrdir.
- Tələbələr müəllimlər və proqramlar arasında öyrənməni və qarşılıqlı əlaqəni gücləndirir – texnologiyaya əsaslanan ünsiyyət real vaxtda qarşılıqlı əlaqəyə aiddir və tələbələrdə öyrənmə motivasiyası yarada bilər,

real vaxtda rəy verə bilər, tələbələri ünsiyyət bacarıqlarını və fikirlərini artırmaq və inkişaf etdirmək üçün fəaliyyətlərdə iştirak etməyə həvəsləndirə bilər. Əksər tədqiqatçılar, A.V.Çekerin və Z.F.Qamson da daxil olmaqla, qarşılıqlı əlaqənin dəyərini vurğulamışlar, tələbələrin bir-biri ilə ünsiyyətdə olduqlarını və tələbələrlə müəllimlər arasındakı ünsiyyətin universitetlərdəki keyfiyyətin vacib göstəriciləri olduqlarını bildirmişlər [15, s.80]. Ünsiyyət təcrübələri, xüsusən texnologiyaya əsaslanan asinxron ünsiyyət, müəllim və tələbələr arasında koqnitiv və ya sosial qarşılıqlı əlaqəni, müstəqil öyrənmə bacarıq və biliklərini artırır və genişləndirir.

- Öyrənmələrin diqqətinin artması və motivasiyası – Hər hansı bir materialı başa düşmək və əmək məhsuldarlığını artırmaq üçün audio-vizual imkanlardan istifadə etmək, təkcə bir vasitə deyil, həm də təlimdə dəyişiklik və yenilik vasitəsi olaraq qəbul ediləcək. Texnologiyadan istifadə etmək şagirdlərin zehində formalaşan şəraiti yaratmağa kömək edir və dərs anlayışlarını artırır. Öyrənmək və araşdırmaq üçün vasitədir, buna görə də təhsil sistemində məhsuldarlıq artır.
- İnformasiya savadlılığı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və təşviqi – İnformasiya savadlılığı bacarığı, texnologiyaya əsaslanan təlimdə tələbənin məlumat toplama prosesində qabiliyyətini gücləndirməyə səbəb olan məlumatların mətn, qrafik şəklində toplanması, işlənməsi və yayılması və bu məlumatların tədris və öyrənmə mühiti ilə mübadiləsidir.
- Tələbəyönümlü təhsil – Yeni texnologiyanın sinifdə tətbiqi, istər qrup halında, istər video konfrans və ya virtual təhsildən istifadə etməklə, tələbələri təhsil prosesinin mərkəzinə qoyacaq [53, s.1615-1616].

Texnologiyaya əsaslanan təlim tələbəyönümlü təhsil olduğundan müəllimin rolu və məsuliyyətində və təlim prosesində əsaslı dəyişikliklər olmuşdur. Tələbələr texnologiyanın köməyi ilə öyrənmə prosesini asanlaşdırma bilər, vaxt və yer məhdudiyyəti olmadan təhsil ala bilər, belə bir mühitdə məlumatları asanlıqla toplaya və təhlil edə, fərziyyələri sınaq, təcrübələr

hazırlaya və nəticələr çıxara bilirlər. Çünki alət və texnologiyalardan istifadə etməklə sinifdəki bəzi məhdudiyyətlər azalacaq.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları müəllimlərin öyrəndiyi yeni mənbələrə əsaslanan ənənəvi təlim və tədris modelinin inkişafı və böyüməsi üçün müxtəlif imkanlar təklif edir. Müəllimlər müxtəlif növ elektron təhsil və elektron təhsil proqramları təşkil etməyi bacarmalı, dərsləri dinamik bir metodla müəllimlərdən tələbələrə tələbəyönümlü bir mühitə çevirmək məcburiyyətindədirlər. Tələbələr internet vasitəsilə digərləri ilə ünsiyyət qura bilirlər. Bu halda müəllimlə başqa mənbələrdən əldə edilən biliklər bölüşülür və müəllim bilik mənbələrindən biri olmaq rolunu dəyişir.

Müəllimin siniflərdə və digər öyrənmə mühitində fəaliyyətinə onun tədrisə baxışı, mövzu ilə bağlı inancları və mövcud vəziyyət, mövzu haqqında bilikləri, idarəetmə və təşkilatçılıqdakı peşəkar bacarıqları, şəxsi xüsusiyyətləri, tədris davranışları və s. vəziyyətlər kimi faktorlar təsir göstərir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları bu elementlərin çoxuna təsir edir. Ümumiyyətlə, İKT-nin tətbiq olunduğu bu metodda müəllimlərin funksiyaları və rolları aşağıdakı iki qrupa bölünə bilər:

1. Məzmunun planlaşdırılması və tələbələrə çatdırılması

- ümumi və xüsusi bacarıqlara sahib olmaq – tələbələrə texnologiyanın imkanlarından istifadə etməkdə kömək edən əsas şəxs sinif rəhbəridir. Müəllimlər tədris və öyrənməni yaxşılaşdırmaq üçün məlumat əldə etmək, qiymətləndirmək və istifadə etmək üçün öz savadlılıq bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Müəllimin təcrübəsi o qədər vacibdir ki, ən zəif və ya ən güclü tərtib edilmiş tədris proqramının müvəffəqiyyəti və ya uğursuzluğu onun fəaliyyətinin keyfiyyətindən asılıdır.
- sinxron və asinxron tədris – asinxron öyrənmədə tələbələr kursun məzmununa və qeydlərinə ixtiyari sürətlə və ehtiyaclarına əsaslanaraq müraciət edə bilər, elektron vasitələrlə bir-biri və müəllimləri ilə ünsiyyət qura və müzakirələr edə bilirlər. Sinxron təlimdə tələbələr virtual sinifdə iştirak edirlər. Bu metod, müəllimlərin virtual sinifdə dərslərə rəhbərlik

etməsinə tələb edir. Bu vəziyyətdə müəllim ona ünvanlanan suallara dərhal cavab verməlidir.

- rəy bildirmə - rəy öyrənənlərin fərqli fəaliyyətlərini izləməyimizə və onları inkişaf etdirməyimizə yardımçı olduğuna görə olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edən elektron təhsil sistemi vasitələrindən biridir [57, s.1617].

2. Müəllimlər və tələbələr arasında yaxşı ünsiyyət

- öyrənmə sistemi idarəçiliyi və sinif fəaliyyətləri – məzmun, qrup işləri, layihələr və müasir müzakirələr kimi idarəetmə və kurs məlumatlarına nəzarət edən müəllimlər idarəçi olaraq əsas rollarından birini oynayır. Vahid olaraq bir qrup quran müəllim bu qrupun üzvlərini birlikdə sosial işbirliyi qurmağa təşviq edəcək və beləliklə, onların real həyatda da bu dildən istifadə etmələrini təmin edəcəkdir.
- Öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq və istiqamətləndirmək – Müəllimin əsas vəzifəsi şagirdlərə öyrənmə mövzusunda imkan vermək və bu prosesi asanlaşdırmaqdır. Buna görə də, müəllim aydın məqsədlər qoyaraq, uyğun məzmunu hazırlamalı və tərtib etməli və öyrənəni öyrənmə mövzusunda və qrup müzakirələrində fəal iştiraka təşviq etməyə çalışmalıdır.
- Motivasiya yaratmaq – müəllim dərsləri öyrədərkən müsbət münasibət yarada bilirsə, onları öyrənməyə həvəsləndirir. Həmçinin dərslərdə uyğun emosional və mənəvi sinif mühiti yaratmaq tələbələrdə daxili motivasiyanı gücləndirir [57, s.1617].

İKT – öyrənmə və dil öyrənmənin müasir prinsiplərini dəstəkləyir. Müasir təhsil nəzəriyyələrində çox vaxt önəmli sayılan fərdiləşdirmə, qarşılıqlı əlaqə və tələbə motivasiyası İKT prosesinin mütləq bir hissəsidir. M.Teobald-ın qeyd etdiyi kimi, bəzi tələbələrin motivasiyasını artırmaq üçün xarici vasitələrə ehtiyac var [36]. Daxili motivasiya müəllimlərin tələbələri üçün ən əsas məqsədidir. Tələbələrin buna nail olmasını necə təşkil etmək olar? Daxili motivasiya çox vaxt tələbələrin gördükləri işləri dəyərləndirmələri ilə əlaqələndirilir. M.Teobald bunu belə şərh edir: “Müxtəlif təlim strategiyalarının

və çoxsaylı alternativ və orijinal qiymətləndirmə formalarının tətbiqi yolu ilə tələbələrə öyrənmədə dəyər tapmağa kömək etmək, tələbələrin ən yaxşı işlərini səmərəli hala gətirən, onları yetişdirən müəllimlər tərəfindən təşviq edən bir mühitdə yüksək tələbə fəaliyyətini qorumaq bütün tələbələrin motivasiya səviyyəsini artırmağa kömək edəcəkdir” [36].

Z.Dörnye və I.Otto bizə xarici dil motivasiyasının tərifini verir: “Ümumi mənada motivasiya ilkin istək və arzuların seçildiyi, prioritetləşdirildiyi, işə salındığı və (uğurlu və ya uğursuz) idrak və motor proseslərini başlanan, yönləndirən, əlaqələndirən, gücləndirən, sonlandıran və qiymətləndirən bir insanda dinamik olaraq dəyişən məcmu oyanış kimi təyin edilə bilər” [19, s.65].

Nəticə etibarilə, aydındır ki, ingilis dilinin ənənəvi tədris metodlarını modernləşdirmək üçün həqiqi səylərə baxmayaraq, qalıq köhnəlmiş təcrübələr ləğv edilməli və kompüter, ağıllı qurğular, display, audio-vizual materiallar və elektron yanaşmalarla əvəz edilməlidir. Əlbəttə ki, həm ənənəvi, həm də müasir texnologiyaların məqsədi tələbələrin ingilis dili bacarıqlarını artırmaq və öyrənmənin ən yaxşı şəkildə asanlaşdırılacağı bir mühit təmin etməkdir. Müasir texnologiyadan istifadə etməyin əsas məqsədlərindən biri tələbələri dil öyrənməyə fəal şəkildə cəlb etmək və onları ingilis dili bacarıqlarını praktik və real bir şəkildə əldə etməyə həvəsləndirməkdir. Bu, tələbələrin bir -biri ilə ünsiyyət qurmağa həvəsləndirdikləri və yönləndirdikləri müasir texnologiya vasitəsi ilə mövzulara və məlumatlara açıqlığı və mənimsəmə prosesini təşviq edən açıq bir təhsil konteksti vasitəsi ilə əldə edilə bilər. Gələcək inkişaf baxımından aydındır ki, multimedia tələbə mərkəzli ingilis dilinin müasir standartlara uyğun tədrisi prosesinin tərkib hissəsi olacaqdır.

Sonda, bu prosesin şagird düşüncəsini və praktiki dil bacarıqlarını tam olaraq zənginləşdirə biləcəyinə və ümumi tədris və öyrənmədə səmərəliliyin artmasına kömək edə biləcəyinə inanırıq.

1.2. İKT-nin təhsildə istifadəsinin əsas prinsipləri

Son illər fizika, biologiya, kimya və texnologiya sahələrində yoxlama üçün simulyasiya proqramı, virtual təcrübələr və kompleks modellərin və proseslərin vizualizasiyası kimi elm və texnologiya təhsilində informasiya və kompüter texnologiyalarının (İKT) istifadəsinin geniş artımı ilə xarakterizə olunur. Elm və texnologiyanın öyrənilməsinə təşviq etmək üçün mikrokompüter əsaslı laboratoriyalar və ya proqramlaşdırıla bilən qəliblər kimi texnoloji vasitələr də getdikcə daha çox istifadə olunur. Kompüter texnologiyaları nəinki məlumatların təhlili və ya böyük elmi mənbələrə çıxış vasitələri təmin edir, həm də tələbələrin e-poçt, elektron forumlar və ya cəld mesaj sistemləri vasitəsi ilə bir-biri ilə və ya bu sahənin mütəxəssisləri ilə ünsiyyət qurmasına imkan verir. İnternetin və digər kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə əlaqədar olaraq elektron öyrənmə və ya distant təhsil adlanan onlayn öyrənmə mənbələrinin sayı artmaqdadır. Bu öyrənmə növü müəllimlərin və tələbələrin məkan və ya zaman baxımından fiziki olaraq ayrılması, təhsil məzmununu yaymaq üçün kompüter şəbəkəsinin istifadəsi və öyrənənlərin özləri və tələbələrlə müəllimlər arasında sinxron və asinxron ikitərəfli ünsiyyəti ilə xarakterizə olunur.

İKT-nin təhsildə sürətlə yayılması yeni texnologiyaların təhsilə böyük təsir göstərəcəyinə dair ümidlər doğurur. Məsələn, onlardan istifadənin daha dərindən öyrənməyi təşviq edəcəyi, məktəblərin fərqli məktəb nailiyyətləri olan tələbələrin ehtiyaclarına cavab verməsinə imkan verəcəyi və tələbələrin müstəqil öyrənmə, problem həll etmə qabiliyyətləri və idrak və şəxsi bacarıqlarının inkişafına və komanda işinə kömək edəcəyi gözlənilirdi. Müəllimin sinifdəki rolunu əsas bilik və səlahiyyət mənbəyi deyil, ortaq və öyrənmə asanlaşdırıcısı etmək üçün İKT -nin potensialına həsr olunmuş xeyli sayda ədəbiyyat var. Bununla birlikdə, təhsil məqsədləri üçün İKT -nin istifadəsinin sürətlə artmasına baxmayaraq, bu təhsil yeniliyinin effektivliyi ilə bağlı ciddi narahatlıq var. Belə ki, ənənəvi sinif əsaslı tədrisin texnologiya əsaslı tədris ilə müqayisəsini aparan

çoxsaylı araşdırmalar, öyrənmə nəticələri və tələbələrin məmnuniyyəti kimi kritik təhsil dəyişənlərində heç bir əhəmiyyətli fərq tapmadı.

İKT-nin istifadəsi təhsilin əsas xüsusiyyətini, məktəb quruluşunu və ya tədris metodlarını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmədiyindən və müəllimlər hələ də sinifdə ən vacib rola sahib olduqlarından, qabaqcıl texnologiyaların tədqiqatlara inteqrasiyasında müəllimlərin roluna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Müəllimlərin texnologiyanın məktəbləri necə dəyişdirə biləcəyinə dair söz sahibi olmadıqlarına görə L.Kuban-a görə, kompüterlər sadəcə yazı maşınlarını əvəz edir və sinif otaqları bir nəsil əvvəl olduğu kimi işləməyə davam edir [16, s.9]. Həm müəllimlər, həm də tələbələr yeni texnologiyalardan evdə istifadə etdiklərindən daha az istifadə edirlər. Təlim üçün kompüterdən istifadə edən xeyli az sayda müəllim bunu nadir hallarda edir. M.G.Fullan və G.P.Tomas müəllimləri İKT ilə öyrənməyə və öyrətməyə cəlb etməyin əhəmiyyətini vurğulayırlar və bir çox hallarda inanclarda deyil, müəllimlərin davranışlarında dəyişikliklərin baş verdiyini göstəririlər [37, s.6]. Nəticədə aşağıdakı sualları vermək lazımdır: Hansı təlim prinsipləri məktəbdə İKT -nin istifadəsini təşviq edə bilər? Müəllimlər bu prinsipləri necə qəbul edirlər və praktikada necə tətbiq edirlər?

Məktəbdə İKT -dən istifadə edərək təhsili inkişaf etdirmək üçün edilən son cəhdlər, J.Devey, J.Piaje və L.S.Viqotski kimi təhsil tarixi və fəlsəfəsinin aparıcı simalarının əsərlərindən qaynaqlanan davranış öyrənmə nəzəriyyəsi, idrak öyrənmə nəzəriyyəsi və sosial öyrənmə nəzəriyyəsi kimi nəzəriyyələrdən təsirlənmişdir. Öyrənmə nə tək bir nəzəriyyə ilə izah edilə bilər, nə də müəyyən prosedurlara bölünən kompleks bir prosesdir. Buna görə də, məktəbdə elm və texnologiya araşdırmalarında İKT -dən istifadə üçün konseptual bir çərçivə qurmaq üçün çoxlu təlim nəzəriyyələrindən dörd təlimat prinsipi alınmışdır. Bu prinsiplər aşağıda ayrılmış və təsvir edilmişdir:

1. *Öyrənmə kontekstualdır.* J.Devey uşağın təcrübələri və maraqları ilə yanaşı, öyrənmənin həyata keçirildiyi fiziki və sosial kontekstlərə bağlı bir kurikulum və tədris metodologiyasını müdafiə edirdi [18, s.98]. Yerli

idrak nəzəriyyələri, biliyin əldə edildiyi kontekstlərdən və fəaliyyətlərdən ayrılmaz olduğunu iddia edirlər. Öyrənmə o zaman baş tutur ki, tələbələr yeni məlumat və bilikləri yadda saxlayaraq, onları tətbiq edə bilsinlər. Texnologiya, real vəziyyətləri simulyasiya etmək və ya sinif kontekstini xarici dünyaya bağlamaqla bu təlimat anlayışlarının həyata keçirilməsi üçün güclü vasitələr təqdim edir [58, s.122].

2. *Öyrənmə fəal bir prosesdir.* Koqnitiv nəzəriyyəçilər düşünməyin tətbiq etməkdən daha vacib olduğuna dair ümumi inanca meydan oxudular və öyrənmə ilə əlaqəli fəaliyyətlərin idrakdan ayrılmaz olduğunu göstərdilər. İnsanlar başqaları və ya texniki vasitələr tərəfindən verilən məlumatları passiv şəkildə qəbul etdikləri halda, öz təcrübələri ilə daha yaxşı öyrənirlər. Nəticə etibarilə, müəllimlər kompüter texnologiyalarını biliklərin ötürülməsi və ya passiv qəbul edilməsi deyil, biliklərin kəşfi və qurulması vasitəsi kimi görməlidirlər. Xüsusilə uşaqların öyrənmələri üçün fiziki təcrübə lazım ola bilər, ancaq praktik fəaliyyətlər də "ağıl"a əsaslanır. D.N.Perkins, fiziki model, esse, elektron təqdimat və ya afişa kimi öyrənmələr tərəfindən yaradılan məhsulların onlar üçün uyğun olmasını və öyrəndikləri materialı planlaşdırma, inkişaf etdirmə, təqdim etmə və müzakirə etməyi əhatə edən fəaliyyətləri təşviq etməli olduğunu müdafiə edir [30, s.63]. S.D.Conson və S.A.Araqon, xeyli miqdarda yaradıcılıq, qərar vermə və problem həll etməyi əhatə edən fəaliyyətlər ətrafında öyrənmə təşkil edərək, onlayn mühitdə aktiv öyrənməni təşviq etməyi təklif edirlər [25, s.10]. Bu cür fəaliyyətlərə, məsələn, kəşf edərək öyrənmə, layihə əsaslı öyrənmə, problemə əsaslanan öyrənmə və ya məqsədyönlü öyrənmə daxildir [58, s.123].

3. *Öyrənmə sosial prosesdir.* Öyrənmə, öyrənən və digər insanlar - müəllimlər, həmyaşıdları, ailə üzvləri və təsadüfi tanışlar arasındakı danışıq prosesi ilə sıx əlaqəlidir. Kompüter texnologiyaları fərdi öyrənmələrlə məhdudlaşmır. Əksinə, onlar, ortaq bir layihə və ya həmyaşid araşdırması üzərində işləyərkən digər insanlarla şəxsi əlaqə

quraraq paylaşılan düşüncə və bilik qurma imkanları təmin edərlər [58, s.123].

4. *Öyrənmədə reflektiv təcrübə əsas rol oynayır.* Tələbələrin təcrübə ilə öyrənmələrini təmin etmək üçün onları həm fərdi olaraq, həm də qrup olaraq öz təcrübələri üzərində düşünməyə təşviq etmək vacibdir. J.Devey təcrübəni əks etdirmə prosesini aşağıdakı addımları özündə cəmləşdirən düşüncə prosesi olaraq təsvir etmişdir: problemi anlamaq, şərtləri müşahidə etmək, təklif olunan nəticənin formalaşdırılması və rəşional işlənməsi və aktiv eksperimental test. Tədqiqatlarda əks olunmanı təşviq etmək üçün, əks etdirmənin təhsil əsaslarını ifadə etmək, tələbələrə əks prosesini başa düşmələri, aydınlaşdırmaq, vaxt ayırmaq və dərstdə normal fəaliyyət kimi qiymətləndirmək imkanı vermək vacibdir [58, s.123].

Tələbələr informasiya texnologiyalarının prinsipləri ilə kompüterlərin necə işlədiyini və müxtəlif növ hesablama cihazları və avadanlıqlarının universitetlərdə, işdə və evdə necə istifadə edildiyini dəqiq başa düşürlər. Əsas proqram bacarıqları tənqidi düşüncəni və problem həllini təşviq edən layihəyə əsaslanan bir yanaşma ilə öyrədilir. Tələbələrə oxumaq, yazmaq, hesablamaq, ünsiyyət qurmaq və düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək və onları informasiya texnologiyaları mühitinə tətbiq etməkdə kömək edir.

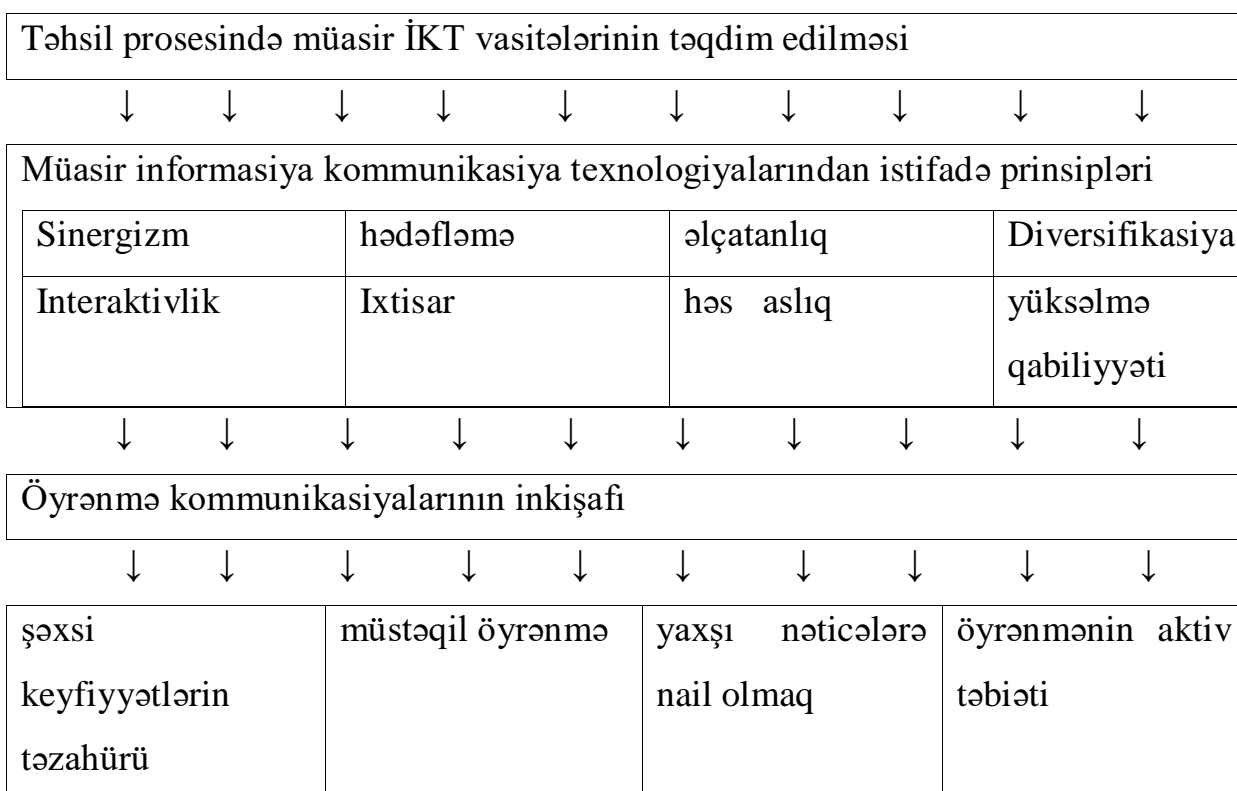
İnformasiya texnologiyalarının inkişafı müasir gənclərə keyfiyyətli təlim verə biləcək əsaslı yeni bir təhsil sisteminin yaranmasını şərtləndirir. Hesab edirik ki, bu təlim keyfiyyətinə nail olmaq üçün müasir İKT-dən istifadə təhsil prosesində tələbələrin özünü doğrultmaq üçün imkanlarını genişləndirməyə yönəlməlidir. Elm adamlarının qeyd etdiyi kimi, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə təhsildə aşağıdakı proseslərdə təsirli ola bilər:

- tələbələrin fərdi qabiliyyətlərinin açıqlanması, qorunması və inkişafında;
- onların idrak qabiliyyətlərinin, özünü inkişaf etdirmə arzusunun formalaşmasında;
- təbiət elmləri, texnologiya, humanitar və incəsənət elmləri arasındakı əlaqələrin davamlılığını təmin etməkdə;

- öyrənmə və sosiallaşma prosesinin məzmununun, forma və metodlarının daim yenilənməsində [59, s.5].

Aydındır ki, müasir informasiya texnologiyaları birbaşa tədris prosesinə köçürülə bilməz. Üstəlik, İKT-nin hamısı və hər zaman da təlimlərdə istifadə edilə bilməz. Onların təhsildə tətbiq edilməsi üçün bir növ "psixoloji-pedaqoji süzgəcdən" keçirilməlidirlər ki, bununla müəyyən prinsiplərə riayət etmək nəzərdə tutulur. Əlavə olaraq, təhsil məqsədləri üçün bu prinsipləri nəzərə alaraq hazırlanan xüsusi təlim texnologiyaları və texnikaları yaradıla bilər. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi əsasında tələbələrə təhsildə özünü təsdiq etməyə vadar edən və seçdiyi ixtisasa uğurla yiyələnmək üçün əhəmiyyətli imkanlar açan fərdi inkişaf etdirici məlumat-təhsil mühiti formalaşdırıla bilər.

Təhsil prosesinə İKT -nin tətbiqi vahid xarakter daşımalı və fərdi öyrənmə yolunun tərtib edilməsi və həyata keçirilməsi üçün real zəmin yaratmalıdır. Bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün təlimatlı bir model şəklində ümumiləşdirilmiş təhsil ünsiyyətinin təşkilinin və fəaliyyətinin müəyyən prinsiplərinin rəhbər tutulması zəruri hesab edilir. Aşağıda Şəkil 1 -də, bu əməliyyatın əsas məntiqi və quruluşu sxematik olaraq göstərilmişdir.

mənalı öyrənmə	öyrənmə ilə bağlı öz təəssüratlarını formalaşdırmaq	öyrənmə azadlığı	daxili məsuliyyət
öyrənmədə məqsədyönlülük	öyrənmədə davamlı maraq	öyrənmək üçün səy göstərmək	öyrənmədə əməkdaşlıq

Şəkil 1. Öyrənmə kommunikasiyalarının inkişafı üçün İKT tətbiqinin reseptif modeli [59, s.6]

Bu modeldə İKT-nin təhsildə istifadəsi şagirdlərin özünü doğrultma prosesini stimullaşdıran öyrənmə kommunikasiyalarının inkişafına yönəlib. Bu prosesin necə ifadə olunduğunu anlamaq üçün, bir sıra tələbə anketləri təşkil olunmuş və əldə edilən nəticələr Şəkil 1-dəki kimi sxematikləşdirilmişdir. Bu anketlərlə əldə edilmiş məlumatlar içərisində ən əhəmiyyətli olanlar arasında aşağıdakılar var:

- təlimdə şəxsi keyfiyyətlərin təzahürü – özünü ifadə etmək, güclü tərəflərini ortaya çıxarmaq bacarığı;
- öyrənmədə muxtariyyət – özünü idarəetmə və daxili öyrənmə potensialına güvənmə;
- öyrənmədə subyektiv olaraq əhəmiyyətli bir nəticənin əldə edilməsi – müvəffəqiyyətli olmaq istəyi və qabiliyyəti;
- təlimin aktiv xarakteri – təhsil prosesində fəallığın təzahürü;
- mənalı öyrənmə – öyrənmədə dəyər əlaqələrinin tətbiq edilməsi;
- öyrənmədə yaradıcı şəkildə özünü ifadə etmə – təcrübə aparmaq və məhsuldar öyrənmək bacarığı;
- öyrənmə azadlığı – təhsil prosesində özünü göstərmə formalarının könüllü təbiəti və müxtəlifliyi;
- daxili məsuliyyət – dərslərə şüurlu bir yanaşma, təlimdə özünü idarə etmə;
- öyrənmədə məqsədyönlülük – həyatda bir hədəfə sahib olmaq və ona təhsil almaqla yaxınlaşmaq;

- öyrənməyə davamlı maraq – təlimə şəxsi maraq, daha çox öyrənmək arzusu;
- öyrənmək üçün şəxsi səylər – təlimdəki çətinlikləri və maneələri dəf etmək istəyi;
- öyrənmədə əməkdaşlıq – ünsiyyətin dialoq xarakteri, harmoniya və güvən arzusu, ünsiyyət mədəniyyəti [59, s.6-7].

Tələbələrin özünü doğrultmasının yuxarıdakı əlamətlərinin inkişafında əsas rolu təklif olunan modeldə də əks etdirdiyimiz kimi təhsil prosesinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi prinsipləri oynayır.

- Öyrənmə ünsiyyətinin sinergizm prinsipi təhsil müəssisəsinin təhsil sisteminə, mütəxəssis hazırlığı mədəniyyətinə birbaşa münasibətini tələb edir. Bu prinsip öyrənmə kommunikasiyalarının təhsil müəssisələrindəki peşə təhsilinin məqsəd və məzmununa birbaşa uyğunlaşmasını və eyni zamanda fənlərarası əlaqələrə əsaslanan təhsil məlumatlarının qurulmasını, əlaqəli kursları və fənləri birləşdirən böyük problemlə tematik dövrləri birləşdirməyi nəzərdə tutur. Bundan əlavə, təhsil kommunikasiyaları bir insanı informasiya uçurumuna aparmamalı, tələbənin müstəqil yaradıcı düşüncəsinin formalaşmasına töhfə verməli, onu sistemli əlaqələr və nümunələr axtarışına yönəltməli, şəxsiyyəti universitet ictimaiyyətinə və mədəniyyətə inteqrasiya etməlidir.
- Öyrənmə kommunikasiyalarının hədəflənməsi prinsipi məlumat dəstəyinin tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinə, yaşa bağlı idrak qabiliyyətlərinə, hazırlıq səviyyəsinə, peşə ixtisasına və elmi maraqlarına uyğunluğunu nəzərdə tutur. Öyrənmə kommunikasiyaları müxtəlif kursların tələbələri üçün onların köməyi ilə həll edilə bilən təlim tapşırıqlarının mürəkkəbliyini, həcmi və keyfiyyətini də nəzərə almalıdır. Təbii ki, yuxarı kurs tələbəsinin, məsələn, bir tezisi tamamlayarkən ehtiyac duyduğu məlumatın səviyyəsi və miqdarı, birinci kurs tələbəsinin ehtiyac duyduğu eyni məlumat növünün səviyyəsi və həcmi ilə müqayisə edilə bilməz. Təqdim olunan məlumatların

ünvanlanması da onun düzgünlüyünə, tələbələrin təhsil ehtiyaclarına və tələblərinə uyğunluğuna dəlalət etməlidir.

- Öyrənmə kommunikasiyalarının əlçatanlıq prinsipi hər bir tələbənin universitetdə mövcud olan bütün məlumat və mənbələrdən pulsuz istifadə prosesinə daxil edilməsi imkanı ilə universitetin təhsil məkanının geniş miqyaslı məlumatlandırılmasını nəzərdə tutur. Bu prinsip eyni zamanda tələbələrin bütün tədris, arayış, elmi, nəzəri, metodiki, bibliografik və digər məlumatlarla tam həcmdə təmin edilməsi deməkdir.
- Öyrənmə kommunikasiyalarının şaxələndirilməsi prinsipi müxtəlif informasiya-kommunikasiya təhsil texnologiyalarının istifadəsini nəzərdə tutur: elektron dərsliklər, hipermetn blokları, elektron kitabxanalar, istinad kitabları, ensiklopediyalar, təhsil saytları və portalları, elektron jurnallar, tədqiqat nəşrləri, interaktiv video, multimedia tədrisi və s. Aydın ki, müasir bir universitet, müxtəlif təhsil proqramlarını və texnologiyalarını dəstəkləyən müxtəlif öyrənmə kommunikasiyalarının bütöv bir kompleksi olmalıdır.
- Öyrənmə kommunikasiyalarının interaktivliyi prinsipi interaktiv dialoq, hərəkətlər və əməliyyatlar mübadiləsi rejimində informasiya dəstəyi təmin etmək imkanlarını nəzərdən keçirir. İnformasiya əsaslı təhsil sistemi istifadəçiyə (tələbəyə) hərəkətlərin təhlilinin nəticələrinə, təqdim olunan layihənin və ya vəziyyətin lazımi inkişaf xəttinə və ya reallığın şəklinə əsasən seçim etmək imkanı verməlidir. Ancaq hər şeydən əvvəl, öyrənmə kommunikasiyaları, akademik fənləri və elmi problemləri başa düşməkdə təcrübə mübadiləsi üçün təhsil informasiya mühitləri çərçivəsində tələbələrin İnternet vasitəsi ilə qarşılıqlı ünsiyyət qurma və qarşılıqlı əlaqə imkanlarını açmalıdır.
- Öyrənmə kommunikasiyalarının ixtisarı prinsipi müəyyən bir məlumat ölçüsünü təmin edir, mənimsənilməsi qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmağa birbaşa gətirib çıxarmır, lakin geniş istiqamətləndirməyə və lazımi məlumatları toplamağa imkan verir ki, bu da tələbənin öyrənmə

vəzifəsini və istəyini yerinə yetirmək üçün şərtlər toplusunu müstəqil şəkildə müəyyənləşdirməsinə imkan verir. Bu halda, məlumatın ixtisarı tələbənin müvafiq tələbi üçün onun optimallığı tələbi ilə tənzimlənmişdir. Tələbəyə verilən məlumatlar onu çaşdırmamalı, istiqamətləndirmə imkanlarını genişləndirməli və onu maraqlandıran təhsil və ya elmi problemin müxtəlif nüanslarını və aspektlərini aydınlaşdırmalıdır.

- Öyrənmə kommunikasiyalarının həssaslıq prinsipi tələbələrin fənlərin və təhsil kurslarının informasiya inkişafı mövzusunda irəliləmələri ilə bağlı rəy bildirmələri baxımından xüsusilə vacibdir. Öyrənmə kommunikasiyaları, universitetin elmi və pedaqoji heyəti tərəfindən müvafiq dəyişikliklər etmək, fənlər və kurslar çərçivəsində təhsil prosesinin informasiya təminatını tənzimləmək və təkmilləşdirmək üçün kursantların istək və ehtiyaclarına aydın şəkildə cavab verməlidir.
- Öyrənmə kommunikasiyalarının təkmilləşdirilməsi prinsipi həm təhsil məlumatlarının, həm də tələbələrə təqdim edilmə üsullarının daim nəzərdən keçirilməsini, düzəldilməsini, əlavə edilməsini və yenilənməsini tələb edir. Bu gün, yeni biliklərin, texnologiyaların, kəşflərin getdikcə artdığı bir şəraitdə, istər-istəməz təhsil prosesindəki bu dəyişiklikləri vaxtında nəzərə almaq vəzifəsi ortaya çıxır. Bu baxımdan informasiya texnologiyaları kitablar, dərsliklər, tapşırıq kitabçaları kimi kağız ləvazimatlarla müqayisədə şagirdlərə məlumat ötürülməsində və müvafiq məlumatlarda dəyişikliklər və əlavələrin edilməsində olduqca əlverişli olub, mümkün qədər az vaxt sərf olunmasına imkan yaradır [59, s.7-8].

Beləliklə, müasir texnologiyalar ingilis dilinin tədrisində olduqca mühüm yerə sahibdir. Bu barədə bir çox dilçi-alimlər bir sıra tədqiqatlar aparmışlar. Müasir texnologiya vasitələri və avadanlıqları ingilis dilində nitq bacarıqlarının inkişafına da kömək edir.

Fəsil 2. Nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsi

UNESCO -nun siyasəti oxuma, yazma və hesablama bacarıqlarının yanında İKT -ni bu gün dünyanın milli təhsilinin əsas özəyi hesab edir [50]. XXI əsrin müasir cəmiyyətində təhsilin əsas ehtiyacı odur. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları qısa müddət ərzində müasir cəmiyyətin təməl bloklarından birinə çevrildi. İndi bir çox ölkələr müasir texnologiyaları başa düşməyi və onların əsas bacarıq və anlayışlarını mənimsəməyi oxumağın, yazmağın və hesablamanın yanında təhsilin bir hissəsi hesab edir. Bir sıra alimlər müəllimlərin tələbələrə savadlı öyrətmə qabiliyyəti ilə təchiz olunmalarını, texnologiya problemlərini yeniləmələrini, tədrisdə bu texnologiyadan istifadə etmələrini və daha da önəmlisi texnologiyanın faydalarını dərk edərək şagirdlərin uğurlarını artırmaq və sinifdə tətbiq etmələrini təklif edirlər.

İngilis dilinin tədrisində İKT-nin inkişafının bir hissəsini multimedia və texnologiya təşkil edir. Multimedia və ya texnologiyadan istifadə dil siniflərinə müsbət təsir göstərmişdir. O, daha çox məlumat və tədris materialı mənbələri ilə təmin edir, tələbələrin öyrənmə motivasiyasını artırır və onların ünsiyyət bacarıqlarını qoruyur. İKT həm də tələbələrin düşüncə və praktiki dil bacarıqlarını (oxuma, yazma, dinləmə və danışma) tam inkişaf etdirir və müəllimlərin səmərəli dərslər keçməsinə kömək edir. S.D.Şiamli və M.Fil dil tədrisində multimedia texnologiyasının zəruriliyini təhlil etmiş və xarici dilin tədrisində texnologiyadan istifadəsi ilə bağlı problemi ortaya qoymuşdurlar. Onlar dil tədrisi texnologiyasının tələbələrin tədqiqata marağını, ünsiyyət qabiliyyətini inkişaf etdirmək, biliklərini genişləndirmək, qərb mədəniyyətini dərinlən başa düşmək, tədris effektini yaxşılaşdırmaq, tələbələr və müəllim arasında qarşılıqlı əlaqəni yaxşılaşdırmaq, dil öyrətmək üçün kontekst yaratmaq qabiliyyətinə malik olduğu qənaətinə gəldilər [32, s.33]. Bununla belə, multimedia texnologiyalarının istifadəsində bəzi problemlər hələ də mövcuddur. Məzmunun tədrisi zamanı texnologiya vasitə deyil, hədəf bilik halına gəlir. Texnologiya bəzən tələbələrin düşünmə potensialını məhdudlaşdırır və

multimedia texnologiyası əsas tədris materialı olaraq müəllim rolunu əvəz edə bilməz. Bundan əlavə, İKT ölkələr arasında birgə öyrənməni də təmin edir. Z.Anikina və başqaları Amerika və Rusiya universitet tələbələri arasında ingilis dili dərslərində onlayn tele-əməkdaşlığın tələbələrin beynəlxalq ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirdiyini, dil öyrənmə istəyini artırdığını, ingilis dili bacarıqlarını zənginləşdirdiyini və tələbələrin mədəniyyətlərarası məlumatlılığını artırdığını təsbit etmişlər [11, s.156].

Xarici dil tədrisində tələbələrin əldə etməli olduğu ən mühüm dil bacarıqlarına şifahi və yazılı nitq bacarıqları daxildir. Şifahi nitq bacarıqlarına dinləmə və danışmaq, yazılı nitq bacarıqlarına oxu və yazı bacarıqları daxildir. Yaşadığımız 21-ci əsrdə – texnologiya əsərində bu dil bacarıqlarının mükəmməl mənimsənilməsində İKT vasitələrinin rolu danılmazdır. Düzgün istifadə edildiyi təqdirdə, öyrənənlər xarici dili daha tez və asanlıqla öyrənmə biləcəkdir. Bunu nəzərə alaraq bu fəsildə də İKT-nin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarına təsirini ətraflı araşdırmağı qarşımıza məqsəd qoyduq.

2.1. Şifahi nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları

Şifahi nitq bacarıqları dedikdə danışma və dinləmə bacarıqları nəzərdə tutulur. İngilis dilinin hazırda beynəlxalq bir dilə çevrildiyini artıq qeyd etmişik. Beləliklə, bütün media texnologiyalarda və demək olar ki, həyatın bütün sahələrində ingilis dilindən istifadə edilir. Bu səbəbdən də, ölkəmiz Azərbaycanda ingilis dilinin ikinci xarici dil kimi tədrisinə üstünlük verilir. Aşağıda xarici dildə danışmağı öyrətməyin bir neçə səbəbi göstərilmişdir:

- Danışmaq ikinci dil öyrənmə və tədrisində olduqca mühümdür;
- İngilis dilində danışmaq bacarıqlarında səlislik xarici dil öyrənənlər üçün bir prioritetdir;
- Tələbələr tez-tez dil öyrənmə uğurlarını və ingilis dili kursunun effektivliyini danışma dili bacarıqlarını nə qədər inkişaf etdirdiklərini hiss edərək qiymətləndirirlər;

- Bugünkü ikinci/xarici dil kimi ingilis dili kurslarında şifahi bacarıqlara laqeyd yanaşılmamışdır [54, s.52-53].

Dərs zamanı danışma bacarıqlarının inkişafında tələbələrin rolu olaraq istifadə edilə bilən bəzi kateqoriyalar var.

- Təqlid etmə – danışmaq prosesinin bir qismini “insan səs yazması”nın deyilənləri təkrarlaması təşkil edir, yəni tələbələr müəllimin nitqində intonasiyanı, müəyyən sait səsləri öz beyinlərinə yazaraq, sonra bunu praktik olaraq yerinə yetirirlər. Bu cür təqlid, mənalı qarşılıqlı təsir məqsədi ilə, ancaq dil formasının müəyyən bir elementinə diqqət yetirmək üçün həyata keçirilir.
- İntensivlik – Dilin bəzi fonoloji və ya qrammatik aspektlərini tətbiq etmək üçün nəzərdə tutulmuş hər hansı bir danışmaq fəaliyyətinin daxil edilməsi təqliddən bir addım irəli gedir.
- Cavab vermək- Müəllimin və ya şagirdin suallarına və ya şərhələrinə verilən qısa cavablardan ibarətdir.
- İnsanlararası dialoq – Xüsusi məlumatların ötürülməsi və ya mübadiləsi məqsədi ilə həyata keçirilən insanlararası dialoq dili, cavab vermək vəzifəsinin genişləndirilmiş formasıdır.
- Şəxslərarası dialoq - Fakt və məlumat ötürməkdən daha çox sosial əlaqələri qorumaq məqsədini həyata keçirir.
- Geniş monoloq - Burada qeyd daha rəsmi və müzakirə xarakterlidir. Bu planlı və ya hazır ola bilər. Orta səviyyədən yuxarı səviyyəyə qədər olan tələbələrə qısa çıxışların şifahi hesabatları şəklində genişləndirilmiş monoloqlar hazırlamaq tapşırığı verilir [54, s.53].

Əhəmiyyətinə baxmayaraq, uzun illər boyu danışmaq bacarığını inkişaf etdirmək az qiymətləndirilirdi və müəllimlər dialoqları əzbərləmək və ya dərslərin təkrarlanması kimi üsullarla danışmağı öyrətməyə davam edirdilər. Bununla birlikdə, bugünkü dünya tələbələrin özlərini ifadə etmələrinə və hər bir ünsiyyət şəraitində uyğun olan sosial və mədəni qaydalara riayət etməyi

öyrənmələrinə kömək etmək üçün danışmağı öyrətmək məqsədi ilə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirməsini tələb edir.

Danışmağı öyrətmək dil öyrənənlərə

- ingilis dilində səsləri və səs qəliblərini ifadə etməyi;
- ikinci dildə söz və cümlə vurğusundan, intonasiya və ritmdən düzgün istifadə etməyi;
- xüsusi auditoriyalar, situasiya və mövzulara görə uyğun söz və cümlələri seçməyi;
- düşüncələrini mənalı və məntiqi ardıcılıqla qurmağı;
- dəyərlərini və mühakimələrini ifadə etmək üçün dildən istifadə etməyi;
- səlis bir şəkildə cəld və əminliklə dildən istifadə etməyi öyrətmək deməkdir [54, s.52].

Danışmaq dil öyrənənlərin inkişafı üçün vacib olan dil bacarıqlarının bir hissəsidir. Bundan əlavə, xarici dil öyrənənlərə görə, danışma bacarığına üstünlük verməliyik. Xarici dil sinifləri dil öyrənmənin meydana gəldiyi gündəlik həyat tərzinin açarıdır. Beləliklə, danışmaq xarici dil öyrənmənin və tədrisin vacib hissəsidir. Bu kontekstdə M.Basavaracah danışmanın əsas iş olduğunu, qalan hamısının ondan qurulduğunu ifadə etmişdir [12, s.3]. Yenə də tələbənin danışma qabiliyyəti təkcə sinif texnikasından deyil, həm də motivasiya, adekvat söz ehtiyatı və təcrübə və s. kimi digər faktorlardan da asılıdır. Ancaq danışmaq tələbələrin əksəriyyəti üçün bir problemdir. İngilis dili öyrənənlərin əksəriyyəti üçün danışmaq ən çətin bacarıq olaraq qalır və onlar hələ də ingilis dilində şifahi ünsiyyət qurmaqda bacarıqsızdır. Əsas problemlərdən biri tələbənin səhvləridir. Digər bir problem motivasiya əksikliyidir. Tələbələrin motivasiyaları yoxdur və onlar maraqlı olmayan mövzuların və tapşırıqların təkrarlanması, həmçinin yenilənməyə ehtiyacı olan ənənəvi materialların və texnikaların istifadəsi də daxil olmaqla bir çox səbəbə görə şifahi dərslə daha az diqqət yetirirlər. Praktikanın olmaması da əksər tələbələrin qarşılaşdığı başqa bir problemdir.

Xarici dil öyrənənlərin qarşılaşdıqları danışıq bacarığının inkişafı zamanı yaranan çətinlikləri araşdıran bir çox tədqiqatlar var. Bu tədqiqatlarda ingilis dilində danışma prosesi zamanı narahatlıq və istəksizliyin xarici dil öyrənənlər üçün ən böyük maneələrdən biri hesab edildiyi bildirilmişdir. Narahatlıq və istəksizlik, səhv edərkən, xüsusilə də dostları qarşısında mənfi qiymətləndirilmə qorxusundan qaynaqlanır. Bu araşdırmalar ingilis dilini “zəif” olaraq qəbul edən tələbələrin, ingilis dilini “çox yaxşı”, “yaxşı” və “əla” olaraq qəbul edən digər tələbələrə nisbətən daha çox narahat olduğunu və ingilis dili dərslərində ünsiyyət qurmaq istəmədiyini ortaya qoydu. Oxumaq, yazmaq və ya dinləmək fəaliyyətlərindən fərqli olaraq, danışıq bacarığı bir qədər real vaxtda həyata keçirilir. Müvafiq olaraq, bütün auditoriya qarşısında fikirlərini ifadə etmələrini istəmək dil öyrədən müəllimlərin ümumi davranışları arasındadır. Ancaq müəllimlər bilməlidirlər ki, bu, tələbələr danışma fəaliyyəti ilə məşğul olarkən streslə nəticələnə bilər.

Ünsiyyət qurmaq üçün vacib bir vasitə olaraq danışma xarici dil öyrənməkdə tələbələrin mənimsəməli olduqları bacarıqlardan biridir. Tələbələrin danışma bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi həmişə diqqət mərkəzindədir. İnsanın çalışacağı hər hansı bir peşədə özünü ifadə edə bilməsi və inandırıcı ola bilməsi vacibdir. Effektiv danışıq bacarıqlarına yiyələnmək üçün müsahibələr, qrup müzakirələri, təqdimatlar, görüşlər, seminarlar və layihələr faydalı üsullar sayılır. Deməli, sürətlə inkişaf edən 21-ci əsrə ayaq uydurmaq üçün danışıq dərslərində texnologiya tətbiq edilməlidir. Texnologiyanın inkişafı sayəsində bilik bazası qısa müddətdə sürətlə iki qat və üç qat artır. Bu tendensiyanın öhdəsindən gəlmək üçün tələbələrə ingilis dilini öyrətmək üçün müasir texnologiyalardan istifadə etməliyik.

Texnologiya öyrənənlərə öz-özünü idarə edən tapşırıqlar etmək imkanı verir, öz-özünə idarə edilən qarşılıqlı əlaqələr, məxfilik və səhvlərin düzəldildiyi və konkret rəy verildiyi təhlükəsiz bir mühit yaradır. Proqram təminatında keyfiyyətli rəylərin vacibliyini göstərən tədqiqatlar ortaya çıxır. İzahatlar, əlavə kömək və istinadlar tapmaq üçün bağlantılar verildikdə, texnologiyanın dəyəri

daha da artır. Müasir texnologiyalar tələbələrin zehni çətin bir iş deyil, tam iştirakla mövzuya girməyə hazırladır.

Dil öyrənmə və öyrətmə anlayışı tədricən inkişaf etmişdir və artıq xarici dildə danışıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün qrammatik qaydaların geniş istifadəsi və yorucu tapşırıqlar tələb edilmir. Real dünyada, dil öyrənənə başa düşməyə kömək etmək üçün dil daşıyıcılarla söhbətlər çox faydalıdır. Müvəffəqiyyət (hədəf) dildə söhbət aparmaq bacarığı ilə ölçülür. Buna görə də, tələbələr danışmağı öyrənməsələr və ya dil sinfində danışmaq üçün bir fürsət əldə etməsələr, tezliklə motivasiyalarını və öyrənməyə olan maraqlarını itirə bilərlər. Digər tərəfdən, düzgün fəaliyyətlər düzgün şəkildə öyrədilsə, sinifdə danışmaq çox əyləncəli ola bilər, ümumi tələbə motivasiyasını artırır və ingilis dili sinfini əyləncəli və dinamik bir yer halına gətirir.

Öyrənmə/tədris prosesini artırmaq və asanlaşdırmaq üçün, xüsusən danışıq qabiliyyətini artırmaq üçün istifadə edilə bilən vacib vasitələr var, məsələn:

- Kompüterlər
- Proyektorlar
- Rəqəmsal kameralar
- Interaktiv lövhələr
- Sosial media
- Ünsiyyət laboratoriyası
- Video konfrans
- Video kitabxana
- CALL (Kompüter Dili Öyrənmə)
- TELL (Texnologiyalı Təkmilləşdirilmiş Dil Öyrənmə)
- Podkastlar
- Sürətli Bağlantı Qələmi
- Sürətli lüğət
- Təhsil peykləri vasitəsilə proqramlar
- Danışıq Tanıma Proqramı

- İnternet
- Bloq yazmaq və s [54, s.54].

Bu texnoloji vasitələrin hər biri ilə qısaca tanış olaq:

Kompüterlər informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının ən vacib vasitələri və müasir insan həyatının onurğasıdır. Kompüterlər müəllimlərin əksəriyyəti tərəfindən istifadə olunan ən çox yayılmış İKT vasitələridir. Onlar, məlumatların saxlanması, toplanması və ünsiyyət üçün hazırlanmasında faydalıdır.

Proyektor məlumatları və prosesləri eyni anda çox sayda insana göstərmək üçün təsirli bir vasitədir. Hazırlanmış məlumat formalarını proyektorun köməyi ilə nümayiş etdirmək asandır. Müəllimlər tələbələrinin dili səmərəli istifadə etmələri və mükəmməl danışmaq bacarıqlarına yiyələnmələri üçün istifadə etdikləri avadanlıqlarla tələbələri arasında möhkəm bir əlaqə qura bilirlər. Vizual vasitələr natiq üçün təqdimat vasitələridir, çünki qarşılıqlı fəaliyyət aktını qorumaq və daha mütəşəkkil etmək üçün onlara istinad edəcək bir şey verirlər. Üstəlik, tələbələrə mövzunu təqdim edərkən hərəkət etmək və fərqli jestlərdən istifadə etmək imkanı verirlər və zaman-zaman tamaşaçıların gözlərini video köməkçiyə yönəltdikləri üçün təəssüratı azaldaraq aparıcını daha rahat etdirirlər.

Rəqəmsal kamera istifadəsi əksər mövzularda dilin inkişafı üçün çoxlu imkanlar yaradır. Rəqəmsal kameralar sonradan müəllim və ya hətta özünüqiymətləndirmə kimi tələbələrin özləri tərəfindən düzəlişlərin edilməsi üçün rol oyunları və sinif təqdimatlarını qeyd etmək üçün çox faydalıdır. Bu texnika tələbələri texnologiyaya yaxınlaşdırır.

Digər bir İKT vasitəsi olan interaktiv lövhə tələbələrə ən yaxşısını təqdim edir. Məsələn, tələbələr hətta ana dilində danışan insanları izləyə bilirlər və ünsiyyət, onun prosesi və bacarıqları haqqında çox şey öyrənə bilirlər. İKT vasitəsi ilə fərqli insanların anlayışlarını fərqli səmərəliliklə göstərmək, tələbələri nəinki dili bilmək və öyrənməyə, həm də onu gündəlik həyatlarında tətbiq etməyə məcbur edir.

Günümüzdə sosial media da vacib bir ünsiyyət vasitəsinə çevrilmişdir. O, fikir və ideya mübadiləsi üçün bir platforma təmin edir. Tələbələr özlərini ingilis dilini öyrənmə qruplarına əlavə edə və məlumat mübadiləsindən faydalana bilirlər. Feysbuk (facebook), tviter (twitter), instaqram (instagram) və s. kimi bir çox sosial sayt mövcuddur. Sosial media situasiyalı dil öyrənmədə çox faydalıdır.

Tələbələrin şifahi dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün internetdə bir çox onlayn imkanlar mövcuddur. Bunlara e-bələdçilik, e-repetitorluq, e-tədris, elektron jurnallar, elektron qəzetlər, e-kitablar, elektron kitabxana, onlayn təlim, virtual dərslər və s. daxildir.

Danışiq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün proqramlar mövcuddur. Tələbələr öz maraqları çərçivəsindəki müvafiq proqramları kompüterlər vasitəsilə təkrar-təkrar oynayır və bu müasir informasiya texnologiyaları dünyasında ən vacib olan danışiq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edirlər. Qulaqlıqların laboratoriyada istifadəsi tələbələrin mövzu ilə bağlı marağını artırır və cansıxıcılıq hiss etmək əvəzinə dəfələrlə təkrar etməyə həvəsləndirir.

Videokonfrans bir insanın olduğu yerdən dünyanın başqa yerlərində digər şəxslərin çıxışlarını əldə edə biləcəyi bir üsuldur. Əsasən xarici ölkədə yaşayan bir professorun mühazirəsini izləmək üçün istifadə olunan bir proqramdır. Bir sözlə, tələbələrə bu dünyada nələr baş verdiyini anlamaq və ən yaxşı şəxsiyyətlərin çıxışlarını canlı bir şəkildə eşitmək çox faydalıdır. Videokonfransda ən diqqət çəkən məqam tələbələrin dərhal sual göndərə bilmələri və cavablarını bir anda ala bilmələridir.

Bugünkü kompüter vasitəsi ilə edilən sinxron ünsiyyət vasitələri və ya bir çoxlarının videokonfrans adlandırdıqları vasitə ümumiyyətlə öyrənənlərə real vaxt rejimində video, şəkil və mətn mübadiləsi etməyə imkan verir və ikinci dildə danışma təcrübəsini inkişaf etdirmək baxımından əsas mərhələsindədir. Videokonfrans əksər telekommunikasiya layihələri, ikili öyrənmə təcrübələri və sosial media mübadiləsi üçün norma halına gəldi. Eyni şəkildə, sinxron danışma tapşırıqları müntəzəm olaraq hibrid və ya tam onlayn dil tədris proqramının bir

hissəsini təşkil edir. Tapşırıq seçimi çox vacibdir və daha çox ikinci dil dəqiqliyi, mürəkkəbliyi və səlisiyinə nail olmaq üçün ziddiyyətli ehtiyacları tarazlaşdırmaq üçün təlimatçı tərəfindən diqqətlə düşünülməlidir. Videokonfrans tələbələrə yalnız sinifdə baş verdiyi güman edilən danışıq praktikasına alternativ verir. Əslində, kiçik qrup videokonfranslar - məsələn, iki və ya üç tələbə ilə işləyən bir müəllim - çox vaxt sinifdə oturmaq və bir saatda cəmi iki və ya üç dəfə cavab verməkdən daha sıx bir danışıq təcrübəsi oyada bilər ki, bu da əksər dillərdə normaldır. Təbii ki, müəllim tələbələrin istək və arzularını dəqiq bilməli və tapşırığın uğurla yerinə yetirilməsi üçün lazım olan lüğət və qrammatikaya yiyələnmələri üçün əvvəlcədən danışıq inkişaf etdirən tapşırıqlar hazırlamalıdır. Bəzi videokonfrans proqramları hətta özünü qiymətləndirmə və ya həmyaşıdları və müəllimlərin rəyləri üçün sonradan nəzərdən keçirilə bilməsi üçün bu sinxron söhbətlərin yazılmasına da imkan verir. Bu yolla, tələbələr tədricən danışıq bacarıqlarının vacib komponentləri olan daha səlissə və daha düzgün danışıq keçidləri qura bilərlər.

Danışıq bacarığının videokonfrans vasitəsilə inkişafı bu günə qədər yaxşı öyrənilməmişdir, çünki danışıq bacarığının quruluşunun müəyyən edilməsi istər üz-üzə, istərsə də kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə kontekstində çətin bir məsələ olaraq qalır.

Sinxron kompüter vasitəçiliyi ilə ünsiyyət mübadiləsini öyrənmək üçün istifadə olunan qiymətləndirmə çərçivəsindən asılı olmayaraq, videokonfransların yalnız üz-üzə söhbətlər kimi aparıla biləcəyi qənaətinə gəlmək olmaz. Axı kompüter və kompüter ekranı kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət mübadiləsi ilə bütün ünsiyyət təcrübəsinə vasitəçilik edir. Tələbələr və müəllimlər kompüter mühitindən istifadə nəticəsində yarana biləcək mədəniyyətlərarası yanlış ünsiyyətlərin qarşısını almaq və ya ən azı daha yaxşı başa düşmək üçün kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət təliminə ehtiyac duyurlar. Həmişə olduğu kimi, yaxşı hazırlanmış tapşırıqlar, müvəffəqiyyətli və məmnun bir onlayn mübadiləsini təşviq edərək tələbə nəticələrini yaxşılaşdırır. Bu baxımdan video konfrans da istisna deyil.

Video kitabxanaları: sürətli və modernləşdirilmiş dünyamızda ən vacib texnoloji vasitələrdən biridir. Bu, bəzi maraqlı seansları qaçıran tələbələr üçün faydalıdır. Bu müddətdə fakültənin tədrisi qeydə alınır və tələbələrin istifadəsinə verilir. Tələbələr asudə vaxtlarında kasetlərə baxa bilərlər. Bu metodun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, şagirdlər zərurət yarandıqda onu təkrar oxuya bilərlər.

Təkmilləşdirilmiş Dil Öyrənməsi (TELL) dillərin öyrədilməsini və öyrənilməsini artırmaq üçün aparat təminatı, proqram təminatı və internet daxil olmaqla kompüter texnologiyalarının istifadəsidir. O, tələbələrin ingilis dilini inkişaf etdirmək üçün mövcud olan bütün texnologiyalardan istifadə etmələrini təmin edir. Tələbələrə onlayn lüğətlərdən istifadə etmək, söhbət etmək və dünyanın müxtəlif yerlərində baş verən hadisələri görmək imkanı verilir.

Podkasting. Podkastlar yüklənə və ya endirilə bilər, bu audio şagirdin hədəf dili ilə tanış olmasına kömək edir və müəllimlər onları sinifdə müzakirələr kimi fəaliyyətlər üçün istifadə edilə bilən faydalı audio material kimi istifadə edə bilərlər, bununla yanaşı internetdə ikinci dil kimi ingilis dili öyrənənlər üçün və tələbələrin xüsusi ehtiyacları üçün tələffüz məşqlərinin daxil olduğu podkastlar yerləşdirilə bilər. Podkast, şübhəsiz ki, öyrənənlərə danışmaqda kömək edir. Podkasting öz materiallarımızı genişləndirə biləcəyimiz və sinif daxilində və xaricində yerləşdirə biləcəyimiz audio faylların inteqrasiyasıdır. Şagirdlər sevdikləri musiqi fayllarını dinləmək üçün i-podlardan istifadə edirlər. Eyni şəkildə təhsillərini də əyləncə şəkildə alırlar.

Podkasting tələbələrə təhsil məqsədləri üçün texnologiyaya əsaslanan əyləncə sistemlərindən istifadə etməyə imkan verir. Bununla hər hansı bir öyrənmə prosesində çox təsirli olan tələbə-müəllim əlaqəsini itirmədən ənənəvi üz-üzə təlimdən uzaqlaşa bilərik. Podkastlar tələbələr və müəllimlərin istənilən vaxt hər kəslə məlumat paylaşmalarına şərait yaradır. Dərsdə iştirak etməyən tələbə yazılmış dərslərin podkastını yükləyə və buraxılmış mühazirələrə daxil ola bilər. Coğrafi məsafə və digər səbəblərə görə gedə bilmədikləri başqa ölkələrdən olan mütəxəssislərin mühazirələrinə də daxil ola bilərlər.

Quick Dictionary qələmə bənzər bir vasitədir. Oxucunun sözü asanlıqla skan etməsinə və öz LCD ekranında tərcüməsini əldə etməsinə imkan verir. *Enounce* və *Sound-Editor* kimi texnologiyalar, öyrənənlərin öyrənmələrini asanlaşdırmaq və tələffüzü yaxşılaşdırmaq üçün dinləmə materiallarının danışma sürətini tənzimləmələrinə, mövcud dalğalar spektrini və ağız və dil hərəkətlərinin vizual təsvirlərini təmin etməyə imkan verir.

Nitq tanıma proqramı da tələbələrin danışmasını yaxşılaşdırmağa kömək edir, bu, danışılan sözləri maşın tərəfindən oxuna bilən formaya çevirir. Cihaz oxunanların düzgünlüyünü tanıyır və sonra “Çox gözəl səsləndirirsən!” kimi müsbət bir dəstək verir və ya istifadəçiyə yenidən cəhd etmək imkanı verir, bu yolla tələbə yaxşı oxuduğunu və ya oxumadığını anlaya bilir. İstifadəçinin bacarığı yaxşılaşdıqca texnologiya daha az material oxuyur ki, tələbə daha çox oxusun. Bu proqram eyni zamanda qrammatika, tələffüz, anlama ballarını qiymətləndirir və təmin edir və düzgün formalarla təmin edilir, məsələn, bir tələbə bir sözü səhv tələffüz edərsə, öyrənmə vasitəsi dərhal onu görüb düzəltməyə kömək edir. Bu cihaz uzaqdan öyrənənlər üçün çox faydalı bir cihaz ola bilər, çünki onların nitqini düzəldən müəllimi yoxdur və bu cihaz danışma bacarıqlarının inkişafına kömək edə bilər.

İnternet bütün dünyada insanlar tərəfindən geniş istifadə olunan bir anlayışdır. İndi tələbələr ingilis dilini öyrənmək üçün sinifdə internetdən istifadə edirlər. Sınıf daxilində onlayn tədris maraqlı görünür və tələbələrə onlara uyğun materialları tapmağa kömək edir. Tələbələrə onlayn olaraq mövcud olan qrammatika tapşırıqlarını etmələri tapşırılır. İnternet vasitəsilə istənilən bir fənn üçün müxtəlif mənbələrdən məlumat toplamaq mümkündür. Danışıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələbələr *Skype*, *MSM Messenger*, *Google talk* (əvvəllər konfranslar təşkil edirdi) və tələbələrin dostları, digər tələbələr, müəllimlər, hətta doğma dil daşıyıcıları ilə əlaqə yarada biləcəkləri tətbiqlərdən istifadə edə bilirlər, bu üsulların tələbələrin şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirdiyi və tələbələrin mədəniyyətlərarası səriştələrini, motivasiyalarını və qarşılıqlı əlaqəyə girmə səviyyələrini artırdığı müşahidə edilmişdir. İnternet üzərindən şagirdlər

bir çox öyrənmə materialı tapa bilərlər, məsələn, audio, video, radio və TV şouları, oyunlar, səs yazıları, viktorinalar, podkastlar və s. və bu, danışma bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edir.

İkinci dildə danışmağa texnologiya iki rejimdə kömək edə bilər: kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə və kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət. Sınıf tədrisi qarşılıqlı əlaqələri gücləndirir və tələbələrin ikinci dil biliklərindəki boşluqlarını görmələrinə kömək edərkən, kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə təcrübəsi ikinci dilin fonemik və morfoloji təzadların yaddaşda saxlanılmasını asanlaşdırır, həm də leksik ifadələrin mənimsənilməsinə kömək edə bilər. Tələbələr yeni sözlər və ifadələr öyrənərkən subvokal danışmalar, yalnız elektron flaş kartları təqdim edən kompüter dəstəkli dil öyrənmə proqramları faydalı ola bilər. Adətən, bu növ proqramlar şagirdlərdən öz səs yazılarını fərqli vurğu dilli danışanlarla müqayisə etmələrini xahiş edir. İkinci dil nitqini inkişaf etdirmək üçün bu cür fəaliyyətlərin çatışmazlığı heç bir rəyin olmamasıdır. Burada bir növ avtomatik nitq tanıma təklif edən proqramlar mühüm rol oynaya bilər.

Avtomatik nitq tanıma sistemləri açıq şəkildə məhdudlaşdırılmış dil alt sahələrinə və ya mikro aləmlərə (məsələn, yalnız ailə və ya başqa bir xüsusi semantik sahə ilə əlaqəli sözləri öyrənmək; banklar, hava limanları, apteklər kimi ictimai yerlərdə tez-tez istifadə olunan ifadələr və s.) tətbiq edildikdə daha yaxşı işləyir. Buna görə, avtomatik nitq tanıma sistemi tələbələrdən fərdi səs təcrübəsi, söz tanıma və ya qısa cümlələrin təkrarlanması kimi xüsusi tapşırıqları yerinə yetirmələrini xahiş edir.

Diksiya təlimləri də “*Dragon*” proqramı və ya “*Online Dictation*”, “*Evernote*”, “*TalkTyper*”, “*VoiceAssistant*”, “*Speechlogger*” və ya “*PaperPort*” kimi digər proqramlar vasitəsilə onlayn olaraq həyata keçirilə bilər. “*Dragon*” tətbiqi, öyrənənin əslində nə dediyinin ən yaxşı təxminini ikinci dilə köçürür. *Bu proqram* ikinci dil transkripsiyasında səhvlər olduqda, tələbə tələffüzün bu tətbiqdə proqramlaşdırılmış statistik normalardan kənara çıxdığını bilir. Öz növbəsində, bu, istifadəçini ifadəni daha anlaşılıqlı bir şəkildə təhlil etməyə və yenidən söyləməyə məcbur edir və bununla da Svein, eləcə də Svein

və Lapkin tərəfindən təsvir edildiyi kimi nəticə xətləri boyunca rəy dövriyyəsi təmin edir. İkinci dilin səslənməsi və yazılış qaydası açıq təlimatla birləşdirildikdə, bu cür diksiya fəaliyyətləri öyrənənlər üçün faydalı təcrübə təmin edir. Təəccüblüdür ki, çox az sayda kompüter dəstəkli dil öyrənmə işləri və ya praktiki tətbiqlər ikinci dildə danışmağı inkişaf etdirmək üçün açıq-aşkar üstünlüyə sahib olmasına baxmayaraq, diksiya proqramlarından istifadə etmişdir. Aydın ki, kompüter dəstəkli dil öyrənmə sahəsi gələcəkdə bu texnikalara daha yaxından baxmalıdır.

Bununla birlikdə, kompüter vasitəsi ilə işləyən ünsiyyət vasitələri, ya digər ikinci dil öyrənənlərlə, ya da birinci dil bilənlərlə real danışma və insan rəyi imkanları təqdim edir. Məsələn, *VoiceThread* onlayn proqramı, istifadəçilərə dünyanın müvafiq yerlərindən gələn səs, şəkil və mətnlə təsvir edilmiş onlayn hekayələr yaratmağa imkan verir. *VoiceThread* slaydları onlayn olaraq paylaşıldıqda, yaradıcılar internet ünvanı olan hər kəsə layihə müəllifinin verdiyi şərtləri əlavə etməsinə və ya suallarını cavablandırmasına icazə verə bilər və bununla da bütün işi zənginləşdirə bilər. Yaradıcı və təlimatçı, nəşriyyat menyusundakı Orta Şərtlər seçimini seçərək, hansı şərtlərin yerləşdiriləcəyini həmişə nəzarətdə saxlaya bilər. Başqa sözlə, *VoiceThread* uzaqdan öyrənmə qruplarının formalaşmasına icazə verir, səsle asinxron kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət qurur.

Bir çox öyrənmə idarəetmə sistemi ikinci dil danışma təcrübəsini təşviq edən, kompüterin vasitəçiliyi ilə əlaqəli başqa bir asinxron ünsiyyət növü olan *Flash plugin* istifadə edərək video göndərmə imkanı verir. Müəllimlər bu cür rəqəmsal vasitələrdən istifadə edərək tələbələrə ən yaxşı video qeydlərini dil idarəetmə sistemləri platforması vasitəsi ilə yerləşdirmək imkanı verir ki, bu da onların planlaşdırma müddətini artırır, bununla da dilin dəqiqliyi və mürəkkəbliyi artır və səlisliliyi təşviq edir.

İndiki zamanda dil öyrənən tələbələr videolarını *YouTube* -a yükləmək üçün müntəzəm olaraq istifadə etdikləri müxtəlif rəqəmsal video vasitələrinə sahib olduqları üçün video istehsalçıları olmaqdan da zövq alırlar.

U.C.Berkeley-dəki birinci kurs ərəb tələbələrinin audio ilə inkişaf etdirilmiş son layihələrini *YouTube*-da dərc edərək, dövrün sonunda danışıma tərzlərini necə nümayiş etdirmələri buna bariz nümunədir [13, s.4]. Təcrübə zamanı bir neçə tələbə qrupu onlayn hekayələrində sadə onlayn illüstrasiyalar seçdi; sonra fon musiqisi ilə birlikdə povestli səs yazdılar. İstifadəsi asan olan bu üsullar, həm tələbələr, həm də müəllimlər üçün böyük məmnunluq hissi doğuran bir dil kursunun bir hissəsidir və danışmaqla bağlı rəy vermək üçün bütün sinif tərəfindən baxıla bilər [13, s.4].

Dinləmə bacarığına yiyələnmək, xarici dil öyrənənlər üçün dil biliklərini inkişaf etdirmələri üçün vacibdir. Dilin öyrədildiyi bir sinifdə informasiya və kommunikasiya texnologiyasından istifadə etmək tələbələrə davamlı dinləmə formalarını əldə etməyə kömək edir. Bu məqsədlə istifadə edilə bilən və nəticədə lazımi ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirə biləcək çoxsaylı vasitələr vardır. Müxtəlif İKT vasitələrindən istifadə etmək tələbələrin dil bilikləri təcrübəsində müstəqil işləməsinə səbəb olur, çünki onlar sinifdən kənar da dili tətbiq edə bilirlər. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsi dil biliklərinin, o cümlədən dinləmə bacarığının inkişafına çox təsirli şəkildə kömək edir. Belə ki, dil daşıyıcısı olmayan tələbələr İKT avadanlıqları vasitəsilə özlərinə uyğun bir vaxtda dinləmə tapşırıqlarını yerinə yetirməklə bu bacarıqlarını inkişaf etdirə bilərlər. Əlavə dinləmə fəaliyyətlərinin köməyi ilə dinləmə üçün tapşırıqlar, testlər və anlama sualları kimi əlavə təcrübələr həyata keçirilə bilər və dil öyrənənlər onları maraqlandıran müxtəlif fəaliyyət növlərindən seçə bilərlər.

Dinləmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün İKT -nin faydaları onun istifadəsi ilə şərtlənir. İKT -dən dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə effektiv istifadə etmək üçün sinifin səviyyəsinə və bacarığına uyğun olaraq müvafiq İKT vasitələrindən istifadə edilməlidir. Tədqiqatçılar son illərdə dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün uğurla istifadə olunan bir çox İKT vasitələri aşkar etmişlər:

İnteraktiv lövhələr: Müəllimlər dinləməyi öyrədərkən dil öyrənən tələbələrin dərəcə fəal və həssas şəkildə qatılmalarına diqqət yetirirlər, çünki xarici dil dərəcə dinləmə fəaliyyətləri sayəsində şagirdlər real həyatda aktiv dinləyicilərə çevrilə bilirlər. Bu yalnız tələbələrin dinləmə fəaliyyətlərinə marağ göstərmələrinə kömək edən alətlər və materiallar ilə mümkündür. Bunun üçün sinifdə səs istifadəsi zəruridir. Bu məqsədlə İnteraktiv Ağ Taxta və ya Ağıllı lövhə ən çox istifadə olunan vasitələrdən biridir, çünki xarici dil dərəcə müəllim və tələbələrə bir sıra fəaliyyətlər yerinə yetirməyə imkan verir. Ağıllı lövhə istifadəçisi əvvəlcədən yazılmış səsləri eşitmək, dinləmək və simulyasiyalara baxmaq üçün nişanlara basmaqla bir çox cəhətdən dil elementlərini dinləyə bilər. Ağıllı lövhə anlayışları izah edərkən, müəyyən bir tələbənin işini digər sinif yoldaşlarına təqdim edərkən video kliplər göstərmək üçün də istifadə edilə bilər. Bütün bunlar sinifdə hər kəs tərəfindən dinlənilməsi üçün geniş təcrübəyə səbəb olur. O, öyrənilən dil bacarıqlarının hər hansı birində tələbənin iştirakını artırmağa kömək edir və qarşılıqlı əlaqəni və anlama qabiliyyətini artırır. Görmə problemlərini kompensasiya etməyə kömək edir, çünki eşitmə fəaliyyətləri də var. O, təhlükəsiz bir mühitdə şifahi bir bacarıq inkişaf etdirmək üçün həqiqətən faydalıdır.

Multimedia (kütləvi informasiya vasitələri): Dinləmə qabiliyyəti dinləyicilərlə qarşılaşdıqları hər hansı bir dinləmə materialını anlamaq üçün istifadə etdikləri bir çox mikro bacarıqdan ibarətdir. Bu mikro bacarıqlardan biri dinləyicilərin sürəti idarə etməsinə imkan verən multimedia vasitəsi ilə mümkün olan dil vahidlərini qısa müddətli yaddaşda saxlamaqdır. Bunun üçün dinləyicilər mətni daha yaxşı bir şəkildə başa düşmələri və xatırlamaları üçün dil materialını işə sala, dayandıra və nəzərdən keçirə bilirlər. Video əlavə edilərsə, dinləyicilər yeni məlumatları yadda saxlaya və köhnə məlumatla əlaqələndirə bilirlər. Multimedia öyrənənlərə xarici dilin səslərini ayırd etməyə kömək edir. Sözlərin başlanğıcı və sonu, mətnin səsli mətnlə birlikdə sinxron şəkildə göstərilməsi onları fonetik qruplaşmaları və sərhədləri fərqləndirməyə vadar edir. Videolarda danışan şəxslərin üzlərini görə bilirlər və müvafiq mimikaları

öyrəndikcə bu dinləmə asanlaşır. Kontekstə əsaslanaraq ifadələrin kommunikativ funksiyalarını anlamaq multimedia vasitəsi ilə mümkündür. Video həmişə zəngin bir kontekst mənbəyi olduğunu sübut edir və öyrənənlər videonun sürəti və ardıcılığı üzərində nəzarəti ələ aldıqda, mətni görmək və eşitmək kontekstə uyğun olaraq bir -birinə uyğundur və beləliklə tələbələr müəyyən bir mətndə ifadələr və funksiyalar arasındakı əlaqələri başa düşürlər. Multimedia fərqli nitq üslublarını, dərəcələrini və performans səhvlərini anlamağa kömək edir. Dinləmə mətninin yavaşlamış versiyasını təmin edən bəzi multimedia proqramları da mövcuddur. Tələbələr fərdi əməl ehtiyaclarına uyğun olaraq səs daha yavaş və sadələşdirilmiş versiyasına keçə bilirlər.

Multimedia vasitəsi ilə tələbələr vurğu, ritm və intonasiya nümunələrini tanımağı öyrənirlər. Təkcə paralingvistik xüsusiyyətlər deyil, həm də diskursda yaranan məntiqi fasilələrlə tələbələr səs nümunələri haqqında biliklərə yiyələnirlər. Tələbələr qısaldılmış nitqi başa düşürlər, çünki multimedia hədəf dilin qısaldılmış formalarını anlamaq üçün xüsusilə faydalıdır. Ekranda danışmaq mətninin yazılı versiyası varsa, şagirdlər eyni vaxtda həm yazılı, həm də şifahi mətnlərə daxil ola bilirlər. Bunun sayəsində dil öyrənənlər dilin həm şifahi, həm də yazılı formalarını asanlıqla başa düşür və qısaldılmış formaları da deşifrə edə bilirlər. Ünsiyyət üçün istifadə olunan sözlərin qaydaları və nümunələri ilə yanaşı əsas söz ehtiyatı da multimedia vasitəsi ilə çox yaxşı öyrənilir. Ekranda eyni zamanda eşitmə, vizual və mətn məlumatları göstərildiyindən şagirdlər vizual və kontekstual dəlillərin köməyi ilə fərdi sözlərin və ya cümlə quruluşlarının əhəmiyyətli olduğu problemlərin həllində kömək alırlar.

Multimedia təqdimatlarında çoxluq mənanı və niyyəti aydın şəkildə çatdırmaq üçün adi haldır, belə ki, dinləyici mətndəki mənalardan müxtəlif qrammatik formalarda çatdırıla biləcəyini başa düşə bilər. Multimedia təqdimatında, məsələn, mətni rəngləndirməklə öyrənənlər üçün lazımsız ifadələr və cümlələr vurğulana bilər ki, artıq mənalardan və ifadələrdən onlar tərəfindən yaxşı tanınsın. Tələbələr daha sonra şəxsi biliklərinin, təcrübələrinin və strategiyalarının köməyi ilə ekranda gördükləri və eşitdiklərindən məna

çıxararaq proqnozlar verə bilərlər. Tələbələrin şəxsi təcrübələrini nəzərə almadan nəticə çıxarmaq və proqnozlaşdırmaq, arxa planı və əvvəlki bilikləri xatırlamaq qabiliyyəti aktivləşdirilə bilər.

Kompüter dəstəkli dil öyrənmə (CALL): Bir dil sinifində kompüter müəllim, test cihazı, alət, məlumat mənbəyi və ünsiyyət köməkçisi kimi bir çox vacib rol oynayır. Bir müəllim olaraq kompüter tələbələrə yeni bir dil öyrədir. Kompüter müəyyən vəzifələri yerinə yetirməyə kömək edən bir vasitə olaraq və məlumat mənbəyi olaraq tələbələrin vəzifələrini həll etmələri üçün lazım olan məlumatlara malikdir. Sinifdəki kompüter, tələbələrin başqaları ilə ünsiyyət qurmasını asanlaşdırdığı üçün əla bir ünsiyyət köməkçisi olduğunu sübut edir. Bunlar internet kimi digər İKT vasitələrinə baxmayaraq dil öyrətmək üçün hazırlanmış proqram təminatlarıdır. Onların məqsədləri tələbə mərkəzli öyrənməni təşviq etməkdir. Kompüterlə dəstəklənən dil öyrənmə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmələrinə və dinləmələr də daxil olmaqla dörd dil bacarıqlarından hər hansı birində tətbiq etmələri üçün dilin müxtəlif aspektlərini, məsələn, qrammatika, lüğət və tələffüzlərini təmin etməyə kömək edir. Onlar maraqlandıqları mövzuları seçə və bu şəkildə istədikləri bir bacarığı inkişaf etdirə bilərlər. Kompüterli dil öyrənmə vasitəsi ilə tələbələrin öyrənmə sürəti də asanlıqla idarə olunur və onlar öz məsuliyyətləri ilə öyrənməyə davam edirlər. Belə öyrənmə və bunun dil bacarıqlarının inkişafı ilə əlaqədar öyrənənlərə təsiri ilə bağlı işlər aparılmışdır və hesabatlar xüsusilə oxumaq və dinləmək üzərində əhəmiyyətli təsirlər göstərmişdir. Onun vasitəsi ilə danışma qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması da nəticədə ünsiyyət qabiliyyətinə səbəb olur. Sinif xaricində, söhbət otağından və video konfransdan istifadə etmək, dinləməyi və danışmağı daha orijinal hala gətirən mimika və digər vizual işarələri mənimsəmək üçün xüsusilə faydalı olmuşdur.

Kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmək öyrənənləri dinləyərkən passiv olmaq əvəzinə aktiv dinləyicilərə çevirir. Rəqəmsal hekayələr, Mp3 səs qeydləri və ya podkastlar kimi kompüter dəstəkli dil öyrənmədə istifadə edilə bilən bir çox vasitə var. Araşdırmalar nəticəsində öyrənənlərin interaktivliyi, əyani vəsaitləri

və təkrarlamaları sayəsində rəqəmsal hekayələri dinləməyi sevdikləri ortaya çıxdı. Bu hekayələr öyrənənlərə dinləmək bacarığını asanlıqla əldə etməyə kömək edir, əks halda öyrətmək çox çətindir. Öyrənənlər əyləncə və motivasiya ilə dil quruluşunu, səs nümunələrini və prosodiyanı mənimsəyir və nəticədə bu, onları yaxşı dinləyicilərə çevirir. Əlavə olaraq, öyrənənlər, səs tonundan başqa, jestləri və üz ifadələrini özündə birləşdirən qeyri-verbal ünsiyyət üçün bacarıqlarını inkişaf etdirir. Amma bu sosial təcrübə öyrənənlərin öz tempi ilə əldə edilir. Buna görə də mənbələr öyrənənlərin dil səviyyəsinə və texnoloji qabiliyyətlərinə uyğun olmalıdır. Beləliklə, texnologiya vasitəsilə öyrənənlərə kömək etmək çox vacibdir, çünki onlar texnologiyadan istifadə edərək öyrənmələrini idarə etməyi öyrənirlər. Uyğun hərəkətləri planlaşdırmaq və şüurlu şəkildə həyata keçirmək, öyrənənlərin texnologiyaya əsaslanan mühitdə uğurla dil öyrənmələrinə kömək etmək üçün çox vacibdir. Dinləmə halında, metakognitiv strategiyalar öyrənənlərə təkmilləşdirməyə ehtiyac duyduqları yerlərdə kömək edir. Podkastlar dinləməni sadə, təsirli və şagird və müəllimlərin maksimum kütləsi üçün əlçatan edir. Onlar tələbələrə motivasiya edir, çünki podkast vasitəsilə öyrənənlər öz sürətini nəzərə alaraq özünü tənzimləyə bilər. Bir şagird podkastları istədiyi qədər və istədiyi vaxt rahat formada dinləyə bilər ki, nəticədə dinləmə bacarıqlarının heç bir xərc və problem olmadan inkişaf etməsi ilə nəticələnər.

Dinləmə bacarığının inkişafı üçün onlayn mənbələr: Sosial şəbəkələr və Skype, podkastlar, konfranslar və s. kimi müxtəlif internet kommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə real ünsiyyət onlayn formada mümkün olur. Dinləmə bacarıqlarının öyrədilməsini və öyrənilməsini dəstəkləmək üçün internetdə audio və video dərsləri çoxdur. Sənədli filmlər, musiqi faylları, xəbərlər, verilişlər və s. natiqin hər hansı bir mövzu və ləhcəsi haqqında məlumat əldə etməkdə öyrənənlərə kömək etmək üçün var. Tələbələr də vaxtlarına və maraqlarına uyğun olaraq fəaliyyətlərini tənzimləyə və seçə bilərlər. İngilis dilini öyrənənlərə xas olan bir çox onlayn dinləmə fəaliyyəti var. İngilis dilini öyrənən BBC Dünya Xidməti, məsələn, ingilis dilində xəbərlər təqdim edir və

əhəmiyyətli lüğət terminləri haqqında xülasə, transkript və qeydlərlə hesabat verir. Qısa reportajlarda məşhur insanlar, pop musiqi, əyləncə xəbərləri və bu kimi mövzular yer alır. Tələbələr bütün bunları onlayn dinləyə və istədikləri zaman tətbiq etmək üçün dinləmə cihazlarına yükləyə bilirlər. Eyni şəkildə, əsasən Britaniya ingilis dilində olan *BBC News* veb saytı öyrənənlərin seçə və dinləyə biləcəyi müxtəlif kateqoriyalara aid səs yazıları ehtiva etdiyi üçün çox faydalıdır. BBC-yə bənzər, əksəriyyəti Amerika ingilis dilində olan *CNN* saytı da öyrənənlərə xəbərlərin kliplərini dinləməkdən faydalanmaq imkanı verir. Fərdi xəbərlərdən əlavə öyrənənlər bütün proqramları dinləyə bilirlər.

Bundan əlavə, “*Breaking News English*” fərqli mövzularda səs yazısı və mənbə kitabının yanında xəbər məqalələri olan başqa bir saytdır. Sayt pulsuz dərslər təmin edir. Dərslər başlanğıc (elementary) səviyyədən qabaqcıl (advanced) səviyyəyə qədər 7 səviyyə üzrə hazırlanır. Dərslərdə 26 səhifəyə qədər çap edilə bilən fəaliyyətlər / paylama materialları var. Həftədə iki dəfə yeni dərslər verilir. Bütün dərslər gündəmdə olan xəbərlərlə bağlı hekayələrə əsaslanır və onlar pdf formatında da yüklənə bilər. Hər dərs üçün 30+ onlayn viktorina var. Britaniya və Şimali Amerika ingilis dillərində dinləmə faylları mp3 formatında endirilə və ya podkast vasitəsilə abunə oluna bilər. Məhlələrlə müəllim və tələbə bu saytdan istifadə etməyi sevdiklərini söyləyirlər. “*Monthly News Digest*” adlı digər internet səhifəsi 30 gündən bir ingilis dilini öyrənənlərə özlərinə uyğun vaxtlarda dinləmək və oxumaq üçün təcrübə keçmək məqsədilə asan ingilis dilində hazırlanan xəbərlərin xülasələrini ehtiva edir. Bununla birlikdə, bu veb sayt yalnız dinləmə anlayışını inkişaf etdirmək imkanı yaratmır, həm də oxumaq, yazmaq və hətta danışmaq üçün materiallar təqdim edir. Hər ayın ilk günündə yayımlanan bu xəbərlərə audio, mətnlər və tapşırıqlar daxildir. Randal Devis, dil öyrənənlərin gündəlik ünsiyyət üçün olduqca çətin olan, onlara dil öyrənməyə kömək etməyəcək sözlər və ifadələr öyrənmələrini aşkar edərək ingilis dilini ikinci dil kimi öyrənənlər üçün “*Daily ESL*”, Randal-ın “*ESL Cyber Listening Laboratory*” və “*EZSlang*” yaratdı. “*Daily ESL*” öyrənənlərə tez -tez istifadə olunan söz və ifadələr ilə tanış olmağa kömək edir.

Bu zaman öyrənənlər əvvəlcə bir mövzu seçirlər, sonra eyni vaxtda dinləyir və oxuyurlar, sonra da mövzu ilə əlaqədar suallarını bir yoldaşla müzakirə edirlər. Daha sonra öz düşüncələrini yazılarla müqayisə edə bilirlər. “*EZSlang*” veb saytı, müxtəlif vəziyyətlərdə dinləmə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsində orta səviyyədə ən yüksək səviyyəyə qədər olan öyrənənlərə xüsusi olaraq kömək edir. Bu proqram daha yaxşı ünsiyyət üçün jarqon anlayışı verir. “*ESL Cyber Listening Lab*” adlı sayt həm yeni başlayanlar, həm də ilkin səviyyəli şagirdlər üçün qısa və uzun dinləmə fəaliyyətləri ehtiva edir. Bunlara dinləmədən əvvəl, dinləyərkən və dinlədikdən sonra vəzifələr və fəaliyyətlər daxildir. Saytda transkriptlər və mədəniyyətə xas video kliplər də var. Bu veb saytın məqsədi dinləmə qabiliyyətini yoxlamaq deyil, öyrənənlərə müxtəlif dinləmə fəaliyyətlərindən əvvəl, dinləyərkən və dinlədikdən sonra dinləməyi inkişaf etdirməkdə kömək etməkdir [31, s.212-213]. “*Ello*” veb saytı müsahibələr, videolar, oyunlar və s. kimi pulsuz, yaxşı istehsal edilmiş və aydın şəkildə təşkil edilmiş məzmun ehtiva edir. Bu veb sayt, akademik İngilis dili öyrənənlərə kömək etmək və TOEFL, TOEIC və IELTS və s. üçün test alma qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün xüsusi olaraq animasiya edilmiş xəbər yayımları ilə hazırlanmış müxtəlif bölmələrdən ibarətdir. Bu bölmə Xəbər Mərkəzi adlanır və testlərin dinləmə komponentlərini standartlaşdırır. Başqa bir veb sayt “*Video Jug*”, pulsuz faktlara əsaslanan video məzmunu olan dünyanın ən geniş kitabxanası hesab olunur və beləliklə dinləmə bacarıqlarını tətbiq etmək imkanı verir. Bu sayt vasitəsilə tələbələr dinləmə prosesində fəal iştirak edirlər.

Podkast: Şəxsi və portativ dinləmə cihazlarına abunə ola və yüklənə bilən səs yazılarına podkast deyilir. O, radio və ya TV şousuna bənzəyir, ancaq dinləyicilər podkastları öz maraqlarına və zamanlarına uyğun izləyə bilirlər. Musiqi və ya video daxil olmaqla hər hansı bir mövzuda podkast yaradıla bilər. Bununla birlikdə, videoları olan podkastlara *Vodcast* və ya *PodClips* də deyilir. Sınıfdə orijinal materialı dinləmək və müstəqil işləmək üçün podkastlar tövsiyə olunur. Üçüncü təhsildə, podkast olaraq mühazirə yazmaq bu gün çox yayılmışdır, çünki dərslər buraxan tələbələr daha sonra dinləmək üçün mühazirələri

yükləyə bilərlər. Tələbələr öz podkastlarını hazırlaya bilərlər ki, bu da bir az daha tələbkar, lakin nəticədə mükafatlandırıcıdır. Podkastların hazırlanması sadədir və öz podkastlarını hazırlamaq istəyənlər “İnternetdən istifadə edərək ingilis dilini inkişaf etdirməyin əlli yolu” na müraciət edə bilərlər. Podkastlar internetdə çoxdur, çünki podkastları yaratmaq çətin deyil. Amma yaxşı və pis podkastlar var, buna görə düzgün olanları seçmək üçün onlar diqqətlə qiymətləndirilməlidir. Bundan əlavə müəllim, tələbə, təhsil podkastları da vardır. Tələbə podkastları tələbələr tərəfindən hazırlanır. Tələbələrin rəylərinə əsaslanaraq bir sıra tədqiqatçılar müəyyən etmişlər ki, podkast hazırlamaq tələbələrə artıq öyrəndikləri bilikləri əlaqələndirmək və onun gələcək inkişaf üçün təsirləri haqqında düşünmək imkanı verir. Podkastlarla bağlı rəy bildirən tələbələr qeyd ediblər ki, podkast hazırlamaq onlara mövzu haqqında əks nöqtəyi-nəzərdən düşünməyə kömək edir. Həmçinin tədqiqatlar zamanı aşkar edilmişdir ki, tələbələr podkast hazırlamaq təcrübələrini motivasiyaedici və maraqlı hesab edirlər. Digər modullarda etmədikləri yeni, yaradıcı fəaliyyətlərlə məşğul olmaq onlar üçün əyləncəlidir. Müvafiq podkastı uğurla yaratmaq istəyən tələbədən mövzu ilə bağlı dərin biliyə malik olmaq tələb olunur və buna görə də bu növ fəaliyyətlər tələbənin əvvəllər öyrəndikləri materialı tənqidi şəkildə yoxlamalarına səbəb olur. Bu cür istifadə həmçinin rəqəmsal medianın yaradılması və manipulyasiyası vasitəsilə tələbələrin İKT bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər. Podkastlardan qrup tapşırığı kimi istifadə edildikdə, tələbənin qrupda əməkdaşlıq etmək və effektiv iştirak etmək bacarığı kimi digər mühüm sosial bacarıqlarını inkişaf etdirilə bilər. Müəllim podkastları müəllimlər üçün hazır dərslər təmin edir. Bu podkastlardan dərs planı hazırlamaq üçün vaxtı olmayan müəllimlər istifadə edə bilərlər. Belə podkastlarda dil dərsləri üçün oxu, dinləmə, yazı, danışmaq bacarıqları üçün çoxsaylı tapşırıq və fəaliyyətlər, qrammatik tapşırıqlar vardır və bu dərslər müxtəlif səviyyələr üzrə hazırlanır. Təhsil podkastları dərs müddətini səmərəli təşkil etmək, tələbə işini qeyd etmək üçün yaxşı vasitədir. Podkastlar mühazirələri dəfələrlə dinləmək imkanı verdiyi üçün tələbələr dərs zamanı diqqətlərini qeydlər götürməyə deyil, müəllimi

dinləməyə yönəldirlər. Axtarışlara podkast kataloqlarından başlamağa üstünlük verilməlidir. “*İngilis caster*” ingilis dili müəllimləri və öyrənənlər üçün xüsusi olaraq hazırlanmış bir podkast kataloqudur. Sözlük, qrammatika, idiom və jarqon sözlər, işgüzar ingilis dili, xəbərlər, cari işlər, hətta zarafatlar, mahnılar və şeirlər və s. haqqında podkastlar olan bir sıra veb saytlar var. BBC ən erkən podkast yaradıcılarından biri hesab olunur. O, əvvəlcə səs proqramları şəklində məhdud sayda podkast təqdim etdi, lakin siyahısını genişləndirdikdə, dram və ya xəbər və idman olsun hər şeyi daxil etdi. “*İnternet TESL Jurnalı*” veb saytının alt səhifəsi olan ingilis dili dinləmə podkastları, intonasiya, ritm və intonasiya tətbiq etmək üçün yaxşı olan müxtəlif kateqoriyalı podkastlardan ibarətdir. O, həmçinin zarafat və mahnı podkastları və bu kimi bir çox podkastları özündə birləşdirir. Başqa bir sayt “*Mahnıları öyrənin*” ingilis dilində danışanların oxuduğu müxtəlif mahnılara malikdir. Bu mahnılara xalq mahnıları, kamp mahnıları və qrup mahnıları daxildir. Uzunluğu qısa olan bu podkastlar istənilə qədər dinlənilə bilər. Bu şəkildə öyrənənlər istədikləri qədər dinləyə və oxuya bilərlər. Həftəlik bir podkast olan “*English Feed*”, təhlil və dinləmə anlayışına xas olan qrammatika və lüğət təlimlərini ehtiva edir. İngilis dilini elementar səviyyədə öyrənmək üçün, tövsiyə olunan bir podkastdır, çünki öyrənənlərə dilin əsas strukturlarını öyrənmək imkanı verir. Bu podkastda əhatə olunan müxtəlif mövzular dinləyib anlama viktorinalarını əhatə edir. “*ELT Podcast*” veb saytı ingilis dilini xarici və ya ikinci dil olaraq öyrənənlər üçün əsas söhbətlər təqdim edir, çünki hər bir epizodda ortaq söhbəti normal, daha sonra yavaş və sonra daha az təbii sürətlə və transkriptlə birlikdə verərək dinləməni başa düşməyə kömək edir. *British Council* veb saytındakı *Elementary Podcasts* -da ailə, ev heyvanları, geyim, səyahət və s. kimi mövzularda dinləmə fəaliyyətləri mövcuddur və dil öyrənənlər podkastları dinləyərkən bu işləri kompüterlərində edə bilərlər və ya onları sonrakı təcrübə üçün çap edə bilərlər. *British Council* internet səhifəsindəki *Professional Podcast*-larda ingilis dilini öyrənənlərə karyera və iş yerləri üçün ingilis dilini inkişaf etdirmələrinə kömək edən bir sıra mövzular təqdim edirik. Bu podkastlar tematik olaraq müxtəlif iş

və iş yerləri mövzularında hazırlanmışdır və əsasən orta və qabaqcıl səviyyələrdə öyrənənlər üçün faydalıdır. “*Business English Pod*”, işgüzar İngilis dilini orta və qabaqcıl səviyyədə öyrənənlər üçün pulsuz olaraq həftəlik MP3 podcast təqdim edir. Bu saytdakı hər bir dərs xüsusi iş yerləri bacarıqlarına yönəldilmişdir və dil funksiyaları da bu podkastlar vasitəsilə öyrənilə bilər. Bu veb sayt, işgüzar söz ehtiyatını inkişaf etdirmək və fərqli işgüzar mövzuları sadə təriflər, nümunələr və şəkillərlə öyrənmək üçün genişləndirmək istəyənlər üçün faydalı bir video podkast olan “*Video Vocab*” da təqdim edir. “*Splendid Speaking Podcasts*” ingilis dilini öyrənənlər üçün danışma və ünsiyyət strategiyalarını inkişaf etdirmək üçün bir saytdır. Bu saytın istifadəçiləri transkriptlər, anlama sualları, gündəlik viktorinalar və tapşırıq vərəqləri və lüğət iş vərəqləri alırlar.

Video-klip vasitələri: İnternet istifadəçilərinin sayının artması səbəbindən video olan saytlar çox istifadə olunur. Bu saytlar şagirdlərə dinləmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar verir. Onlar qısa müddətdə daha çox istifadə edildi. O, dilin real şəraitdə ana dilli insanlar tərəfindən istifadə edildiyi və bu səbəbdən saytın xarici dil öyrənənlər tərəfindən böyük maraqla qarşılandığı böyük bir multimedia kitabxanası təqdim edir. Təhsil, tibb, siyasət, elm və texnologiya və s. demək olar ki, hər hansı bir mövzunun standart, xarici aksantlı və fərqli çətinlik səviyyəsi olan digər dillərdə danışılan videoları mövcuddur. Bu veb saytlar xarici və ikinci dil öyrənmə baxımından çox faydalıdır, çünki bunlar gündəlik dil istifadəsini inkişaf etdirir. Ən çox istifadə olunan saytlara “*FluentU*”, “*Omniglot*”, “*BBC Languages*” və ən məşhuru olan “*Youtube*” nümunə göstərilə bilər. Bunlar haqqında qısaca məlumatla tanış olaq:

1. *FluentU* - Videolar xəbər buraxılışlarından, ruhlandırıcı söhbətlərdən və reklamlardan tutmuş film treylerlərinə və hətta cizgi filmi kliplərinə qədər çoxlu sayda məzmunlar var. Videoların çətinliyi başlanğıc səviyyədən mükəmməl səviyyəyə qədər dəyişir və real həyat konteksti öyrənməni yadda qalan edir. *FluentU* sadəcə altyazılı videolar və interaktiv yaddaş kartları deyil, həmçinin dil öyrənmə sistemidir.

2. *Omniglot* özünü yazı sistemləri və dillərin onlayn ensiklopediyası kimi təsvir edir və əsasən dil profilləri və onların yazılı formaları ilə məşğul olur. Yeni başlayanlara dili öyrətmək üçün xüsusi video bölməsi var. Beləliklə, müxtəlif xarici dillərdə danışmağı (və yazmağı) öyrənmək istəyən tələbələr *Omniglot*-dan istifadə edə bilərlər. Dərslər sürətli və əyləncəlidir və tələbələr üçün idealdır.
3. *BBC* sadəcə xəbər şirkəti deyil. O, təhsil mənbələri içərisində ön sıralarındadır və onun dil tədrisi saytı *BBC Languages* 40 müxtəlif dili əhatə edir. Videolar yaxşı templi, ümumi sosial vəziyyətləri əhatə edir və yeni başlayanlar üçün idealdır.
4. *Youtube* – dünyaya açılan pəncərədir. Bu video portalda dil müəllimləri, öyrənənlər və həvəskarlar tərəfindən çəkilmiş çoxsaylı videolar əldə etmək mümkündür. Bu qədər geniş seçim imkanı ilə hər bir dil öyrənən özü üçün ən uyğun olanı istifadə bilər.

Sonda qeyd etmək istərdik ki, xarici dildə dinləmə və danışma qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün geniş İKT vasitələri mövcuddur. Bütün bu vasitələr şagirdlərin seçiminə, öyrənmə mühitinə və öyrənmə üslubuna uyğun olaraq istifadə edilə bilər. Müəllimlər ayrı-ayrılıqda və ya digər vasitələrin birləşməsi ilə öyrənənlərin müxtəlif səviyyələrini nəzərə alaraq düzgün şəkildə bu vasitələri seçməlidirlər. İKT vasitələrindən istifadə dinləmə və danışma anlayışlarını öyrənmək və öyrətmək və xarici dildə dinləmə və danışma bacarıqlarını inkişaf etdirmək vəzifəsini asanlaşdırır, çünki bu vasitələr həm sinif daxilində, həm də xaricində istifadə edilə bilər.

2.2. Yazılı nitq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin istifadəsinin əsas yolları

Son onilliklərdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tədrisə və öyrənməyə inteqrasiyası ilə bağlı çağırışlar getdikcə artır. İKT geniş bir texnologiyayı əhatə edir. O, məlumat və ünsiyyəti yaratmaq, yaymaq, saxlamaq, idarə etmək və əldə etmək üçün istifadə olunan bütün texnoloji vasitələrə və mənbələrə aiddir. Bu texnologiyalara kompüterlər, mobil

telefonlar, televiziya, radio, internet və s. daxildir. S.P.Vernet, R.H.Olives və T.A.Delikaç-a görə, informasiya kommunikasiya texnologiyaları dil öyrənənlərə müəllimin nəzarət edə bilməyəcəyi geniş məlumatları təqdim edən bir media olaraq görüldüyü üçün təhsili gücləndirir [40, s.487]. Başqa sözlə, öyrənənin dil siniflərindən istifadə etməsinə ehtiyac yoxdur, çünki öyrənmə bu texnologiyalardan istifadə etməklə hər yerdə baş verə bilər. Bu texnologiyalar həm də öyrənənə öyrənmə prosesini idarə etmək imkanı verir. Müasir texnologiyalar tədris və öyrənməni artırmaq üçün dəyərli bir vasitədir. Müəllimlər üçün İKT peşəkar bir qaynaqdır, sinifdə çatdırılma üsuludur və etibarlı və dəyərli mətn növlərinin mənbəyidir. Tələbələr üçün bu vasitələr daha təsirli ünsiyyət qurmaq və tənqidi savadlılıq bacarıqları da daxil olmaqla savadlılıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı verir.

Oxumaq və yazmaq hər hansı bir savadlı cəmiyyətin təsirli və faydalı üzvü olmaq üçün minimum şərtlərdir. Hər bir insana funksional savad əldə etmək üçün oxumaq və yazmaq öyrədilir. Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsinə görə, təhsil hər bir fərdin hüququ kimi tanınır [50]. Çox sayda uşağın bir çox savadsızlıq problemi ilə üzləşdiyi də müşahidə edilir. Texnoloji inkişaf tələbələr və müəllimlər üçün mövcud olan mətnləri və vasitələri kəskin şəkildə dəyişdirir. 2007 -ci ildən bəri rəqəmsal mətni göstərmək üçün istifadə olunan cihazların sayı qat -qat artmışdır. İlk elektron oxucu *Amazon Kindle* 2007-ci ilin noyabr ayında satışa çıxarıldıqdan iki gün sonra satıldı. 2011-ci ilin iyun ayına qədər *Amazon Kindle* kitablarının cildlənmiş və kağız üzüklü kitablardan daha çox satıldığı bildirildi. Bu arada, 2010-cu ilin aprel ayında bir toxunma ekranlı tabletin – *Apple iPad*-in ilk geniş miqyaslı buraxılışı, "*iBooks*" tətbiqinin daxil edilməsi ilə oxucuların rəqəmsal mətn mediasına daxil olma imkanlarını daha da genişləndirdi. Bu texnoloji inkişaf rəqəmsal cihazların savadlılıq təhsili üçün təlimat vasitələri olaraq böyük vədlər verdiyinə inanan bir çox müəllimlər, idarəçilər, tədqiqatçılar və siyasətçilər arasında böyük ümidlər yaratdı. Ekranla şrift ölçüsünü dəyişdirmək, ikiqat mətn daxil etmək üçün mətndən-səsə keçid xüsusiyyətlərindən istifadə etmək və ya öyrənmə

fəaliyyətlərində əməkdaşlıq etmək üçün internetdən istifadə etmək kimi mövcud elektron oxu texnologiyasının sadə tətbiqləri bir çox tələbənin öyrənməsini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmağa bilər.

Dünyanın hər yerindən olan tədqiqatçılar təhsil sahəsində süni intellektli cizgi avatarlar vasitəsilə fərdiləşdirilmiş rəy verməkdən tutmuş kompüter dəstəyi ilə tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyə, tələbələrin maraq və ya xəyal qırıqlığını proqnozlaşdırmağa qədər elektron oxu texnologiyasının daha inkişaf etmiş istifadəsi ilə bağlı fikir mübadiləsi aparmaq üçün bir araya gəldi.

İKT dil öyrənənlərə orijinal mənbələrdən oxu materialları tapmaqda kömək etməkdə də mühüm rol oynayır. Beynəlxalq jurnallardan məqalələr tapmaq işini tələbələr internet şəbəkəsinə qoşulmuş kompüterlərin qarşısında oturaraq edə bilirlər. Texnoloji vasitələr daha geniş məlumat mənbələrinə və müxtəlif məqalələrə çıxış təmin etməklə tədris və öyrənmə prosesini asanlaşdırır. Təhsildə tələbələr İKT texnologiyalarından sürətlə istifadə edə və öyrənə bildikləri üçün bu texnologiyalarla tələbəyönümlü yanaşma təşviq edilir və bununla da tələbənin muxtariyyəti inkişaf edir. Oxumaq isə müxtəlif fənləri və mövzuları öyrənmək üçün əsasdır.

Oxumaq zehni, duyğuları və psixikanı tərbiyə etməyə kömək edir, insanın həyatda yeni bir çox şeyi öyrənməsinə imkan verir. İngilis dilində oxu bacarıqlarına söz ehtiyatı, səsli oxuma, oxuyub anlama, səlis oxumaq və ifadə ilə oxumaq daxil ola bilər və ingiliscə oxumaq yaradıcılığı və təxəyyülü inkişaf etdirir. Söz ehtiyatı nə qədər yüksəkdirsə oxu bacarıqları da bir o qədər yaxşı olar, üstəlik lüğət ingilis dilində oxumağın əsas komponentidir. Səlis oxu oxumağı başa düşməyin çox vacib bir hissəsidir, çünki boş vaxtını keçirmək üçün söz oxuyan oxucular oxuduqlarını başa düşümlər. *Wordle*, sözün mənasını, əhəmiyyətini, əlaqəsini düşünməyə kömək edən bir tətbiqdır. PowerPoint-dən istifadə edərək texnologiya ilə tədris etmək, müəllimlərin noutbuklar, kompüterlər, LCD-lər kimi əyani tədris vasitələrindən istifadə edərək dərsləri video dərslərə daxil etməsi dil öyrənənləri həvəsləndirir. Müəllimlər zəif öyrənən şagirdlər üçün audiokitablardan istifadə edə bilirlər.

PowerPoint şablonu istifadə edilərək *Multimedia* proqramının bir hissəsi olaraq təhsil alanların söz ehtiyatlarını və anlama imkanları artırılır. Müəllimlər dərslərə video daxil etmək üçün noutbuk, kompüter, LCD kimi əyani tədris vasitələrindən istifadə edirlər. Fonemik məlumatlılığı artırmaq üçün multimedya və kompüter dəstəyi ilə dilin öyrənilməsinə tədricən başlanılmışdır. Fonemik şüur sayəsində oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün səliss oxumaq, söz ehtiyatı və oxu-anlama strategiyaları əldə edilə bilər.

Oxumaq oxucu ilə mətn arasında gedən və başa düşülən interaktiv bir prosesdir. Mətn mənanı kodlaşdıran hərfləri, sözləri, cümlələri və paraqrafları təqdim edir. Oxucu bu mənanın nə olduğunu müəyyən etmək üçün bilik, bacarıq və strategiyalardan istifadə edir. Vebdəki səhifələri oxumaq kitabdakı məlumatları oxumaqdan çox fərqlidir, çünki internetdə həm brauzerinizin naviqasiya düymələrini, həm də veb saytın xüsusiyyətlərini istifadə edərək səhifədən səhifəyə və bir səhifə yuxarı və aşağı hərəkət etdirməyi bilməlisiniz. Sizə lazım olan məlumatları tapmaq üçün *skim və skan* etməyi də bilməlisiniz. Ayrıca skim və skan etməklə oxucular veb səhifədəki hər şeyi oxumadan ehtiyac duyduqları məlumatı tapa bilirlər. Skiminq və skanlama bir az fərqli məqsədlər üçün mətnə sürətli göz gəzdirmə və açar sözlərdən istifadə edən oxu üsullarıdır. *Skiminq* material haqqında ümumi məlumat əldə etmək üçün sürətlə oxudur (göz gəzdirmədir). *Skanlama* konkret faktları tapmaq üçün sürətlə oxudur. Skiminq bölmə daxilində hansı ümumi məlumatın olduğunu bildirdiyi halda, skanlama xüsusi faktı tapmağa kömək edir. Müəyyən bir mövzunu oxumadan öncə ilkin baxış keçirərkən, oxunulmuş mövzunu nəzərdən keçirərkən, oxumaq istənməyən uzun materialdan əsas fikri müəyyənləşdirərkən və ya tədqiqat işi üçün mənbə materialı tapmağa çalışarkən skiminq metodundan istifadə əlverişlidir. Xüsusi faktları tapmaq, fakta əsaslanan mövzuları öyrənmək və faktiki dəstək tələb edən suallara cavab vermək üçün tədqiqatda skandan istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur.

İnternetdə hər zaman mətn əsaslı oxu olmuşdur, hətta son zamanlar şəkillər, səslər və video kliplərlə mətn əsaslı oxu olan səhifələri inkişaf etdirən

Veb 2.0-in son multimedia versiyaları yaradılmışdır. R.Qodvin-Cons haqlı olaraq qeyd edir ki, qloballaşan onlayn məkanlardakı fəaliyyətin çox hissəsi yalnız və ya əsasən mətnə əsaslanan janrlar daxilindədir [22, s.11]. Müvafiq olaraq, ikinci dildə oxu bacarığı kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə araşdırma və praktikasının ardıcıl olaraq vurğuladığı bacarıqdır. Əslində, kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət baxımından ən çox danışılan kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmənin üstünlüklərindən biri də mətn davamlılığı anlayışıdır, çünki dil öyrənənlər tanımadığı dil quruluşlarını emal etmək üçün daha çox vaxt ayırırlar.

Oxu bacarıqlarına xüsusi istinad edərək, kompüter dəstəkli dil öyrənmə tədqiqatçıları, kompüter dəstəyi və ya mobil dəstəkli bir mühitdə qlossari və ya lüğət axtarışlarının təsirlərinə diqqət yetirmişlər. *Lingua.ly* satış halında mövcud olan onlayn qlossari proqramıdır və fransız, ingilis, ispan, alman, ərəb, ivrit, italyan, holland, rus və portuqal dilləri üçün audio ilə təriflər təqdim edir. İstifadəçilər xrom (chrome) brauzeri üçün mövcud olan xüsusi bir plugin istifadə edərək, hər hansı bir veb səhifədəki hər hansı bir sözü iki dəfə vururlar.

S.Nayt və A.Karp ilk lüğət tədqiqatları haqqında məlumat verərkən qeyd edirlər ki, ikinci dil öyrənən tələbələr göstərişlər, multimedia qlossariləri və ya digər dərin işləmə strategiyalarını anlamağa vaxt ayırmaqdan əvəz, öz doğma dillərindəki sadə ifadələrin qarşılığını tapmağa üstünlük verirlər [27, s.78].

Danışma və dinləmə bacarıqlarında olduğu kimi oxu bacarıqlarının təkmilləşdirilməsində də podkastlar xüsusi qeyd edilməlidir. Yuxarıda da vurğuladığımız kimi podkastlarda audio və video materiallarla yanaşı həmin materialları oxumaq üçün versiyalar da öz əksini tapır. Beləliklə, öyrənənlər dinləməklə yanaşı oxumaq üçün də podkastlardan istifadə edə bilirlər.

Bloqlar danışmaq, oxu və yazı bacarıqlarının inkişafı üçün olduqca əlverişli vasitələrdəndir. Bloqlarda yerləşdirilmiş mətnləri oxuyaraq dil öyrənənlər oxu bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər. Bunlardan əlavə, bir sıra tətbiqlər də mövcuddur ki, dil öyrənənlərin oxu bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər. Bunlardan biri “Reading bear” tətbiqidir. Bu sadə, lakin təsir edici veb saytı tələbələrə fonetikanı öyrənməyə və tətbiq etməyə kömək edir. WatchKnowLearn

tərəfindən hazırlanmış Reading Bear, şagirdləri hərfləri öyrənmək üçün hərtərəfli və mütərəqqi bir prosesə cəlb edir. Hər bölmə dil öyrənənlərin müəyyən bir sözü yavaş və tez səsləndirmələri ilə başlayır, səssiz cümlələrdən müxtəlif sözləri və səsləri seçmələri ilə davam edir. Şagirdlər bu vasitəni öz sürətlərində istifadə edə bilərlər, lazım olduqda sözləri və cümlələri təkrarlayırlar.

“*Whooo's Reading*” dil öyrənənlərin oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün növbəti vasitədir. Bu onlayn oxu jurnalı şagirdləri daha çox oxumağa həvəsləndirməklə yanaşı, onların bunu "iş" kimi hiss etmədən icra etmələri ilə oxu anlayışlarını da yaxşılaşdırır. *Learn2Earn*, 2700 tələbənin məlumatlarını təhlil etdi və bu vəsaitəni istifadə etdikdən yalnız altı ay sonra öyrənənlərin seçdikləri kitabların *Lexile* səviyyəsində əhəmiyyətli bir artım gördü. Bu irəliləyiş, başladığı vaxtla müqayisədə 300L -ə qədər daha yüksək olan kitabları seçən oxucularda əhəmiyyətli dərəcədə özünü göstərdi.

Bu vasitəni bu qədər təsirli edən həm oyun, həm də anlama aspektləridir: Tələbələr oxu yazmaq və CCSS ilə əlaqəli sualları cavablandırmaq üçün *Hikmət Sikkələri (Wisdom Coins)* ilə mükafatlandırılırlar. Bu sualların cavabları sizə göndərilir, burada oxuya və qiymətləndirə bilərsiniz. Tələbələr cavablarını dəyişdirmələrini və ya daha yaxşı bir nəticə əldə etmək üçün natamam və ya qeyri -dəqiq fikirləri bitirmələrini istəyərək anlayışlarını inkişaf etdirməyə təşviq edə bilərsiniz ki, bu da daha çox *Hikmət Sikkələrində (Wisdom Coins)* çevrilir.

Tələbələrin oxuduqları kitabların səviyyəsində, aldıkları ballara və daha çoxuna əsasən necə inkişaf etdiklərini görmək üçün məlumat panosuna müraciət edə bilərsiniz.

“*Mindmeister*” növbəti vasitədir ki, dil öyrənənlər oxu bacarıqlarını onun vasitəsilə inkişaf etdirə bilərlər. Qrafik təşkilatçılar tələbələrə başqa bir kompleks süjet xəttini, mətni və ya düşüncə prosesini parçalamağa və daha aydın başa düşməyə kömək edir. Bunu etmək üçün əla bir yol, pulsuz olan ağıl xəritələşdirmə proqramı olan *MindMeister*-dir. Ağıl xəritələşdirmə deyərkən, burada əsas söz və ya fikir ətrafında birləşmiş sözlər, tapşırıqlar, ideyalar və s.

qeyd olunduğu diaqram nəzərdə tutulur. Məsələn, şagirdlərin ziddiyyət, kulminasiya nöqtəsi və nəticə kimi müxtəlif aspektləri doldurmaq üçün zehni xəritədən istifadə etdiyi bir süjet çərçivəsi yaradın. Sonda öyrənənlər bütün parçaları bir araya gətirə bilirlər.

“*Newsela*” bu tətbiqlərin bir digər növüdür. Öyrənənlər mətni başa düşmədikdə maraqları kəskin azalır. Mətnin çətinlik səviyyəsi nə qədər çox olarsa, oxuma ehtimalı o qədər azdır və buna görə də anlama qabiliyyətini artırmaq lazımdır. *Newsela* kimi müxtəlif səviyyələrin olduğu oxu veb saytından istifadə etmək, bütün şagirdləri eyni mətni oxumağa və ya daha az çətinlik çəkməklə yeni və daha maraqlı mətnlərə dalmağa imkan verir. Hər bir məqalə beş fərqli oxu səviyyəsində oxuna bilər və başa düşülməsi üçün yazı və viktorina komponenti daxil edilir. *Newsela*-daki məzmun qeyri-bədii və uşaqlar üçün bir xəbər saytı olaraq fəaliyyət göstərir.

“*Rainbow sentences*” tətbiqi də oxu bacarığının inkişafına xidmət edir. “*Rainbow sentences*” tələbələrə parlaq göy qurşağı rəngləri və öz qeydləri ilə bir cümlənin müxtəlif komponentlərini öyrənməyə kömək edir. Tətbiq tələbələrə bir səhnə və o səhnəni izah edən bir cümlə ilə bir neçə söz təqdim edir. Öyrənənlər cümləni tamamlamaq üçün siyahıda onlara verilən digər sözləri doldurmaldırlar. “*Rainbow sentences*” dil öyrənənlərə kimin, nəyin, harada və niyə hissələrin fərqlənməsinə kömək etmək üçün rənglərdən istifadə edərək bunları düzgün şəkildə cümlədə necə birləşdirəcəyini göstərir. Cümlə qurulduqdan sonra, tələbələr bunu öz səsləri ilə də yazaraq dil bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər.

Hər sinifdə dəyərli olan müxtəlif oxu anlama strategiyaları var. Bu strategiyaları texnologiya ilə birləşdirərək hər bir müəllim dil öyrənənlərin uğurlu inkişafına nail olacaqdır.

Bu yazının əvvəlində qeyd etmişdik ki, istənilən dildə oxu və yazı bacarıqları olduqca zəruri olmaqla yanaşı, dil müəllimləri həmişə kompüterin oxumaq və yazmaq üçün faydalı olduğunu qəbul etmişlər. Bir çox müəllim və tələbə üçün kompüterdə oflayn yazmaq hər hansı bir əhəmiyyətli uzunluqdakı

mətn tərtib etməyin yeganə yoludur. Onlayn yazmağa gəldikdə, internet elektron müzakirə forumları, bloglar, vikilər, paylaşılan sənədlər və bu günün öyrənmə sistemində mövcud olan bir çox yazı vasitəsi ilə birlikdə yazmağı asanlaşdırır - daha qısa mətn girişləri üçün tviter və ya feysbuk –dan əlavə. Bir sıra alimlər birgə yazmağa multimodal və mərhələli bir yanaşmanın bir hissəsi olaraq sosial rəqəmsal vasitələrdən istifadənin faydalarından bəhs etmişlər. Ötən onillikdə kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə sahəsində sosial yazı ilə bağlı tədqiqatların əsl partlayışı baş verdi, baxmayaraq ki, bu mətn mübadiləsi forması şifahi dil xüsusiyyətlərinə çox bənzəyən dil xüsusiyyətlərini əks etdirir və gücləndirir. Şifahi nitqin dili ilə sıx əlaqələrə baxmayaraq, kompüter vasitəsi ilə ünsiyyətə yazmaq forması da daxildir.

İnternet təhsil məqsədləri üçün demək olar ki, məhdudiyyətsiz mənbələr və imkanlar təqdim edir. Sadə bir axtarış yazı öyrətmək üçün yeni yollar və üsullar üçün bol faydalı alətlər və proqramlar təqdim edə bilər. Bununla birlikdə, ən asan və praktik İKT vasitələrinə və yazı öyrədərkən onlardan necə səmərəli istifadə olunacağına diqqət yetirəcəyik.

E-poçt: E-poçt dövrümüzdə ən çox istifadə olunan və maraqlı İKT vasitələrindən biridir. Demək olar ki, bütün tələbələrin qohumları və dostları ilə ünsiyyət qurmaq üçün istifadə etdikləri şəxsi e-poçtları var. Hər hansı bir e-poçt əsaslı layihəyə başlamazdan əvvəl müəllimlərin bütün şagirdlərin e-poçtlarda istifadə olunan müxtəlif dil formalarından xəbərdar olduqlarından əmin olması lazımdır. Əsas bacarıqlar, xüsusən də ünsiyyət və texniki bacarıqlar e-poçt əsaslı bir layihəni yerinə yetirmək üçün vacibdir. Tələbələr bir e-poçt yazmaq istədikdə, müxtəlif səviyyəli formallıqların nəzərə alınacağını bilməlidirlər. Rəsmi və ya qeyri-rəsmi dilin istifadəsi müəllim tərəfindən müəyyən edilir. Tələbələrdən həmçinin faylları əlavə etmək, birdən çox alıcıya göndərmək və e-poçt redaktəsinin təmin etdiyi müxtəlif variantlardan istifadə etmək kimi əsas e-poçt bacarıqlarını bilmələri tələb olunur. Müəllimlər və tələbələr arasında və tələbələrin özləri arasında faydalı bir ünsiyyət vasitəsi olmaqdan başqa, e-poçt müxtəlif fəaliyyətlər və təcrübələr vasitəsi ilə yazı tədrisini gücləndirmək üçün

istifadə edilə bilər. E-poçt tələbələrin yazı vərdişlərini inkişaf etdirməsinə kömək etmək üçün yaxşı bir vasitə olaraq istifadə edilə bilər. Tələbələrin yaxşı bir kompozisiya hazırlaması üçün yazdıqları adamı tanımalı və oxucularını həmişə gözlərinin önünə qoymalıdır. Orijinal bir vasitə olaraq e-poçt, yazarın istifadəçilərə təklif etdiyi redaktə seçimlərinə əlavə olaraq real bir söhbətə girməsinə kömək edir. E-poçt yazanı səhvlərdən xəbərdar edən imla və qrammatika yoxlama seçimini də təmin edir. Tələbələr tez rəy almaq üçün son layihələrini müəllimlərinə və sinif yoldaşlarına göndərə bilərlər. E-poçt sayəsində eyni sinifdən olan bütün tələbələr birgə işlə məşğul ola bilərlər; məsələn, birlikdə bir hekayə hazırlaya bilərlər. Müəllim bir mövzu təklif edə bilər və bir fikir əlavə edərək mövzunu inkişaf etdirərək başqa bir tələbəyə göndərməsi üçün ilk tələbəyə göndərə bilər. Müəllimin nəzarəti ilə bütün tələbələrin iştirakı ilə hekayə tam qurulana qədər proses davam edə bilər. Bu vasitənin əhəmiyyəti dil öyrənənlərin sinifdən kənarında əyləncəli və ortaq şəkildə yazmağı öyrənməsinə və tətbiq etməsinə kömək etməsidir.

Əlavə olaraq, e-poçtların *internet* və *intranet* e-poçtları olmaqla 2 əsas növü ayırd edilir.

- *Intranet* təşkilati məlumatların mübadiləsi və daxili kommunikasiya kanallarının yaradılması üçün əla üsul ola bilər. *Intranet* ümumi texnologiya ilə əlaqə qurmağı təmin edir və təhlükəsiz mühitdə ünsiyyət qurmaq üçün ideal vasitədir. *Intranet*lər təşkilatlara öz rəqəmsal təşkilati informasiya resurslarından səmərəli istifadə etməyə imkan verir, qarşılıqlı fəaliyyət, istifadə rahatlığı, təhlükəsizlik və qənaətcillik təklif edir. O, yalnız daxili istifadəçilərin daxil ola biləcəyi resurslar toplusu və təşkilatın daxilində internetə bənzər, yalnız daxili istifadə üçün nəzərdə tutulmuş və ictimaiyyət üçün əlçatan olmayan özəl şəbəkədir. Kompüterlərdən istifadə edərək ən çox istifadə edilən və hələ də ən populyar ünsiyyət vasitəsi e-poçtdur. İnsanlar e-poçtdan istifadə edərək, intranetdəki hər kəsə və intranetə və ya internetə qoşulmuş kompüter şəbəkəsinə, onlayn xidmətə qoşulmuş hər kəsə mesaj göndərə bilər.

İntranet istifadəçiləri eynilə internetdə olduğu kimi e-poçt mübadilə edə, faylları göndərə, veb səhifələrə baxa və istənilən digər kompüterə qoşula bilirlər, lakin yalnız təşkilat daxilindəki insanlar intranetdən istifadə edə bilirlər. Təşkilatlar layihələri idarə etmək, işçilərə məlumat vermək, məlumat və informasiyaların yayılması, daxili ünsiyyət üçün intranetlərdən istifadə edir.

- *İnternet* müxtəlif kompüter şəbəkələrini eyni vaxtda birləşdirmək üçün istifadə olunur. Bu ictimai şəbəkədir, buna görə də hər kəs internetə daxil ola bilər. İnternetdə bir çox istifadəçi var və o, bu istifadəçilərə məhdudiyyətsiz məlumat verir. İnternet e-poçtu göndərmək üçün internet bağlantısı və poçt serverinə giriş tələb olunur. İnternet e-poçtunun göndərilməsi üçün istifadə olunan standart protokol SMTP (Simple Mail Transfer Protocol) adlanır. SMTP protokolu həm internet üzərindən e-poçt mesajları göndərmək, həm də qəbul etmək üçün istifadə olunur. Mesaj göndərildikdə, e-poçt müştəri mesajı SMTP serverinə göndərir. E-poçtun alıcısı yerlidirsə (yəni e-poçtla eyni domendədir) mesaj sonradan axtarış üçün POP, IMAP və ya digər poçt xidmətləri tərəfindən daxil olmaq üçün serverdə saxlanılır.

Bloqlar fikir mübadiləsi və digər öyrənənlər və təlimçilərlə ünsiyyət qurmaq üçün əhəmiyyətli bir platforma təmin etmək üçün fərdlər və ya insan qrupları tərəfindən qurulan əla İKT vasitələridir. Bloq müəlliflərə mətni, rəsm əsərlərini və digər məzmunlara bağlantıları tez və asanlıqla özləri dərc etməyə imkan verən bir veb nəşriyyat vasitəsidir. Bloqlar minimum texniki bilik tələb etdiyindən və tez və asanlıqla yaradıldıqlarından və saxlanıldıqlarından tələbələr müxtəlif yollarla yazı fəaliyyətinə cəlb etmək üçün istifadə edilə bilər. Xüsusən də sinif fəaliyyətlərində iştirak etməkdən çəkinən tələbələr öz hekayələrini yazmağa həvəsləndirmək üçün bloqlardan istifadə edilə bilər. Bloqlar müəllimlərin və şagirdlərin yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün birgə işləyə biləcəyi bir yer təmin edir. Müəllimlər təlimat tövsiyələri verə bilər və tələbələr təcrübə edə bilər və həmyaşıdların nəzərdən keçirməsindən və

müəllimin göstərişlərindən faydalana bilərlər. Bloqlar vasitəsi ilə edilə biləcək yazı fəaliyyətləri arasında hesabat vermək, onlayn gündəlik saxlamaq, şərhlər yazmaq və müəllimin təklif etdiyi mövzular haqqında yazmaq olar. Müəllim tələbələrini əvvəlcədən bütün tələbələrlə birlikdə irəli sürülən siyasətlərlə əlaqədar olaraq bloqda fəal iştirak etməyə təşviq edə bilər. O, tələbələrindən sinifdə əvvəllər müzakirə olunan bütün vacib elementləri ümumiləşdirməyi və onları tutarlı və vahid bir paraqrafda yazmağı, müəllimin bloqda yerləşdirə biləcəyi bir filmə bir şərh təqdim etməsini və ya bir şəkli təsvir etməsini tələb edə bilər. Bir çox pulsuz bloq alətləri mövcuddur, amma ən yaxşılarından biri www.blogger.com saytıdakı bloqqudır ki, bu da çox praktik və istifadəsi asandır.

Sosial media. Bu gün tələbələrin əksəriyyəti sosial mediada aktividir. Bu dünyada harada olmağınızın və ya hansı irqdə olmağınızın əhəmiyyəti yoxdur; sosial media saytları, xüsusilə tez-tez mesaj, tvit və ya post yazırsınızsa yazı bacarıqlarınızı artırmağa kömək edə bilər. Bunun səbəbi, sosial medianın insanların özlərini yaradıcı şəkildə ifadə etməklərinə və bununla da İngilis dilinin necə işlədiyini yaxşı anlamınıza imkan verməsidir. Tədqiqatçılar, sosial medianın istifadəsinin, mütəmadi olaraq dil öyrənənlərin oxumaq və yazmaq qabiliyyətini artırmağa biləcəyini təsbit etdilər. Araşdırma, sosial mediada stenoqrafiyanın istifadəsinin gənclərin ünsiyyət inkişafına təsir etmədiyini də göstərdi. Əslində tez-tez mesaj yazan və ya tvit yazanlar daha yaxşı yazarlar hesab olunurdu. Sosial medianın yazı bacarıqlarını inkişaf etdirməsinin doqquz yolu qeyd edilir:

- 1) Dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək. Yazı fəaliyyəti istifadə etdiyiniz platformadan asılı olmayaraq ünsiyyət bacarıqlarınızı inkişaf etdirə bilər. Araşdırmalar göstərir ki, özünü internetdən təcrid edən öyrənənlərin çoxu sinifdən kənar dil ilə məşğul olmaq imkanlarından da özlərini təcrid etmiş olurlar.
- 2) Özünü qısa ifadə etmək. Yazı bacarıqlarınızı inkişaf etdirmək üçün fikirlərinizi qısa şəkildə ifadə etməyi öyrənməlisiniz. Simvollarla

məhdudiyyətlər olduğu üçün özünüzü 140 və ya daha az simvolla ifadə edə biləcəyiniz üçün kifayət qədər yaradıcı olmağa imkan verir. Özünüzü ifadə edərkən, eyni mövzunu təkrarlamadığınıza əmin olun, çünki bu oxucu üçün maraqsız olacaqdır. Məsələn, özünü qısa və aydın ifadə etməklə bağlı bir instaqram mesajı nümunəsinə nəzər salaq:

- *Hello. Would you like to join MobileMonkey's Unicorn Teaxt Message Marketing club where you get marketing tips and first alerts of new tools?*
Və ya
- *I love that video you made about our Governor. It's great to see someone else engaging in local politics!*

Bu mesajlarda sadəcə 140-160 simvol çərçivəsində qarşı tərəfə qısa, lakin kifayət qədər açıqlayıcı məlumat verilir. Sosial şəbəkələrdə bu cür özünü qısa ifadə etmək dil öyrənənlərin fikirlərini daha qısa formada və daha dəqiq ifadə edə bilmələrinə kömək edəcəkdir.

- 3) Redaktə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək. Sosial mediada yazmağın ən yaxşı cəhətlərindən biri dostlarınızın səhvlərinizi tez bir zamanda göstərə bilməsidir. Məsələn, hər zaman bir orfoqrafik səhvə yol vermiş olsanız, bu virala çevrilə bilər. Bu səbəbdən yazınızı düzəltməyiniz, doğru sözləri diqqətlə seçməyiniz və hər hansı bir orfoqrafik səhv tapmamaq üçün düzəliş etməyiniz vacibdir. Facebook, Twitter və İnstagramda aktiv olanlar bəzi ifadələrin nüanslarından xəbərdardırlar. Beləliklə, bu platformalar seçdiyiniz sözlərə, onlardan necə istifadə etdiyinizə və yazılış formalarına qarşı diqqətli olmağı öyrədirlər.
- 4) Üslubu inkişaf etdirmək. Hər bir insanın fərdi üslubu var. Ancaq bunu inkişaf etdirmək üçün təcrübə lazımdır. Sosial media ilə tez-tez ünsiyyət qurarkən yavaş-yavaş bir üslub forması inkişaf etdirəcəksiniz. Bəzi tvitlər yazmaq yaxşı bir başlanğıc ola bilər və tədricən mükəmməl esse və ya yazı yazmağa kömək edə bilər. İnternetdə özünü ifadə etmək vərdişiniz varsa, deməli artıq bir üslub inkişaf etdirmisiniz. Sadəcə onu bir az da irəli aparmaq lazımdır.

- 5) Mütəxəssislərdən öyrənin. Müəllifləri sosial mediada izləmək və onların diqqətini çəkmək istəyirsinizsə, yazılarına mənalı bir şərh yazmaq lazımdır. Sizinlə əlaqə qurmadan əvvəl onlarla əlaqə qurmalısınız. Unutmayın ki, ilk vaxtlar sizin mövcud olduğunuz barədə onun heç bir məlumatı yoxdur. Yazılarını paylaşaraq, yeniləmələrini şərh edərək və s. onlarla ünsiyyət qurmağa başlayanda kim olduğunuz haqqında bir fikir sahibi olacaqlar. Mütəxəssislərdən öyrənərkən dil öyrənənlər onların yazılarına nəzər saldıqdan sonra bu yazılara uyğun şərhlər və fikirlər bildirdikdə bu zaman fərqi olaraq və ya olmayaraq avtomatik olaraq həmin mütəxəssisin yazı üslubundan təsirlənərək həmin formada yazı bacarıqlarını formalaşdırır. Bu da dili öyrənənlər üçün olduqca yaxşı nüansdır, çünki mütəxəssislərdən öyrənilən yazı bacarıqları adi insanlardan öyrənilən yazı bacarıqlarından daha dəqiq və düzgün olacaqdır.
- 6) Özünə inam yaratmaq. Sosial mediada tez-tez yazanda hər kəs öz üslubunu inkişaf etdirir. Maraqlı dairələrdə olan müəyyən bir mövzu haqqında səlahiyyətli olaraq yazarkən, özünə inam yaranır. Bu inamın artması yazı bacarıqlarında fərq yarada bilər.
- 7) Auditoriya üçün yazmağı öyrənmək. Sosial mediada yazıların anlaşılıqlı olması üçün izləyiciləri tanımaq önəmlidir. Auditoriya üçün yazarkən, hansı sözləri və mövzunu seçmək haqqında daha çox düşünmək lazımdır. İzləyiciləri üçün yazılmağa davam edilsə, oxucular da onlayn yazmağı bacaracaqdır.
- 8) Simvolların ixtisarından yayınmaq. Sosial media üçün yazmaq yazınızı qısaltmaq üçün bəzi simvolları ixtisar etməyi tələb edə bilər. Amma mümkün qədər ondan çəkinmək lazımdır. Simvol ixtisarını tələb etməyən, amma mahiyyəti hələ də var olan sözlərdən istifadə etmək daha məqsəduyğundur.
- 9) Qrammatikanın düzgünlüyündən əmin olmaq. Yazılanları oxuyanları nəzərə alaraq rəy almaq üçün yazıda qrammatik səhvlərin olmamasına

diqqət etmək lazımdır. Sosial medianın daha az formal olduğunu düşünə bilərik. Ancaq qrammatika həmişə qüsursuz olmalıdır. Göndərməzdən əvvəl yazının düzəldildiyindən və yoxlanıldığından əmin olmaq lazımdır. Yazını dərc etməzdən əvvəl redaktə etmək üçün vaxt ayırmaq, izləyicilərin təcrübəsinə həqiqətən əhəmiyyət vermək mənasına gəlir. Sosial media yuxarıda göstəriləyi kimi yazı bacarıqlarına müsbət təsir göstərir. Beləliklə, sosial mediada yazı yazan şəxs hər dəfə sosial mediada orfoqrafik və ya qrammatik səhvlərə görə tənqid edilərsə yazı bacarıqlarını daha yaxşı inkişaf etdirə bilər.

Nəticə etibarilə, nitq bacarıqlarının hər birini inkişaf etdirmək üçün İKT vasitələrinin rolu danılmazdır. Yaşadığımız bu müasir dövrdə texnologiya bütün sahələrə təsiri olduğu kimi, təhsilə, xüsusilə dil tədrisi sahəsinə də adaptasiya edilməyə başlamışdır. Hələ son illərdə COVID-19 infeksiyasının bütün dünyada tüğyan etdiyi zamanlarda texnologiyanın yardımı ilə bir çox ölkələrdə təhsil prosesinin davam etdirilməsi mümkün olmuşdur. Bu pandemiya bizə bir daha İKT-nin əhəmiyyətini sübut etmişdir. Müəllim isə bir çox İKT vasitələrindən ən uyğununu diqqətlə seçməlidir ki, inkişafa səbəb olsun.

2.3. Eksperiment

Problemin nəzəri öyrənilməsi bu məsələnin real tədris prosesində təhlil edilməsinin zəruriliyini müəyyən etdi.

Biz öz təcrübəmizə əsaslanaraq belə qənaətə gəldik ki, bütün təhsil müəssisələrində xarici dilin öyrənilməsində İKT böyük rol oynayır. Tədris prosesində İKT-dən istifadə şagirdlərin öyrənmə səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. İKT bir sıra metodoloji, didaktik, pedaqoji və psixoloji prinsipləri daha dolğun şəkildə həyata keçirməyə imkan verir, idrak prosesini daha maraqlı və yaradıcı edir.

Azərbaycan Dillər Universitetində 2021-2022-ci tədris ilinin tədris təcrübəsi zamanı eksperimental iş aparılıb. Tədqiqatda 2-ci kurs tələbələri iştirak ediblər. Eksperimental və praktiki işin məqsədi ali təhsil pilləsində xarici dil

biliklərinin ilkin səviyyəsini, İKT ilə işləmək bacarığının formalaşdırılmasını, İKT-nin nitq bacarıqlarının formalaşmasına təsirini müəyyən etmək olmuşdur.

Tədqiqatımızın məqsədi xarici dil dərslərində tələbələrin akademik yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün müasir rəqəmsal vasitələrdən istifadə metodikasının nəzəri cəhətdən əsaslandırılması, praktiki işlənməsi və eksperimental yoxlanılmasıdır.

Eksperimental dərs Essex11 qrupunda təhsil alan 2-ci kurs tələbələri arasında keçirilmişdir. Qrupda ümumi 16 tələbə var idi. Dərs “Academic writing and reading” fənni üzrə təşkil olunmuşdur.

Eksperimental dərsdə tələbələrə yeni mövzu olan “Descriptive paragraph” haqqında PowerPoint təqdimatı istifadə edərək məlumat verildi. Tələbələrə “Disneyland Park” haqqında bloq göstərildi. Sonra isə tələbələrin akademik yazı bacarıqlarını müəyyənləşdirmək üçün onlara həmin mövzu haqqında öz fikirlərini əks etdirən paraqraf yazmaları tapşırıldı.

Ev tapşırığı olaraq öncədən yaradılmış bloqda Bakının ecazkar gecələrini əks etdirən şəkil paylaşıldı. Tələbələrə şəkli təsvir etmək və fikir bildirmə hissəsində qeyd etmələri tapşırıldı.

Növbəti dərs yazılan təsvirlər PowerPoint təqdimatında müzakirə edildi və yol verilmiş səhvlər daha yaxşı necə yazıla biləcəyi haqqında fikir mübadiləsi aparıldı. Digər bloqlardan bir neçə təsviri paraqraf nümunələri göstərildi və müzakirə edildi. Bu fəaliyyətlər şagirdlərin oxu və yazı bacarıqlarını inkişaf etdirdi. Daha sonra tələbələrdən istədikləri bir festival haqqında təsviri paraqraf yazaraq qrup e-mailinə göndərmələri və bir-birlərinin yazılarına rəy yazmaları tapşırıldı. (*məsələn, sənin yazının bir sıra müsbət cəhətləri var. Müsbət cəhətləri odur ki, Yazındakı çatışmazlıqlar odur ki, ... Nəticə etibarilə,...*).

Statistikaya görə, 16 şagirddən 7 şagird dərs zamanı və bloqların yaradılmasında fəal iştirak etmişdir. Onlar materialı yaxşı başa düşdülər və mövzu üzrə paraqrafları düzgün yazdılar. Qalan 9 şagirddən 6 şagird orta aktivlik nümayiş etdirdi və 3 şagirdin interneti olmadığı üçün fəallığı aşağı səviyyədə olmuşdur. Amma ümumilikdə bu 16 tələbənin hamısı dərslərdə

maraqla iştirak edib və bu tapşırıqları yüksək motivasiya ilə yerinə yetirmişdirlər.

Bunlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının bir hissəsi olan Veb 2.0 alətləri dilin tədrisində müsbət rol oynayır. Eksperimental dərs zamanı biz Veb 2.0 alətlərindən biri olan bloqdan istifadə etdik. Burada tələbələr öz bloqlarını yarada bilir və başqalarına rəy yazıya bilirlər. Belə bir şəraitin olması tələbələr üçün daha çox motivasiya yaradır. Bundan əlavə öyrənmədə e-mailin rolu heç də az deyil. Burada tələbələr sərbəst şəkildə fikir mübadiləsi apara bilirlər. Həmçinin tələbələrin diqqəti cəlb etmək, vizual məlumatlar əlavə etmək və müzakirələr etmək üçün PowerPoint-in dərs öyrətməkdə rolu əvəzsizdir.

Biz bu tədqiqat işinin eksperimentində PowerPoint təqdimatlarının göstərilməsi üçün proyektorlardan, bloqlardan, e-maıldən istifadə edərək tələbələrin yazı və oxu bacarıqlarının inkişafına çalışdıq. Eyni zamanda, kompüter, internet, ağıllı telefonlar mövzular barədə araşdırmaların aparılmasında olduqca mühüm yardımçı vasitələrdir və aşkar etdik ki, İKT vasitələri nitq bacarıqlarının, eləcə də yazı bacarıqlarının inkişafında olduqca əhəmiyyətli və təsirli rola malikdir.

NƏTİCƏ

Tədqiqat işinin mövzusu olan “Nıtq bacarıqlarının inkişafında İKT-nin rolu” haqqında araşdırmalar apararaq tədqiqat işinin fəsillərində bu barədə məlumatlar verilmişdir. Buraxılış işində bəhs olunanlardan konkret olaraq aşağıdakı nəticələrə gələ bilərik:

1. İKT-nin təhsildə əhəmiyyətini tam şəkildə başa düşmək üçün İKT -nin mənasını bilmək lazımdır. O, informasiyanı yaratmaq, yaymaq və idarə etmək üçün istifadə olunan fərqli texnoloji vasitələr və qaynaqlar dəsti olaraq təyin olunur. İKT -nin bu geniş tərifinə radio, televiziya, video, DVD, telefon (həm sabit xətt, həm də mobil telefonlar), peyk sistemləri, kompüter və şəbəkə avadanlıq və proqram təminatı, bu texnologiyalarla əlaqəli avadanlıq və xidmətlər, videokonfrans, e-poçt və bloqlar kimi texnologiyalar daxildir.
2. Müasir texnologiyadan istifadə anlayışı ilə tanış olmaq təkcə müasir cihaz və qurğuların istifadəsi ilə məhdudlaşmır, həmçinin daha sürətli və daha əhatəli öyrənmənin inkişafını asanlaşdıran yeni tədris sistemlərinin və metodlarının tətbiqi əldə edilir. Mövcud pedaqoji nəzəriyyələrə görə, texnologiyanın öyrənmə potensialından istifadə etməklə şagirdlər dil bacarıqlarını daha yaxşı mənimsəyə bilirlər. İngilis dilinin tədrisində texnologiyanın istifadəsi tələb olunan nəticələr əldə etməklə şagirdlərə fayda verən müasir vasitələr sisteminə vahid baxışı və digər komponentlərlə əlaqəni birləşdirir.
3. Texnologiyanı öyrənmək uşaqlara və gənclərə məlumatlı, bacarıqlı, düşüncəli, uyğunlaşa bilən və təşəbbüskar vətəndaş olmağı və:
 - dəyişən cəmiyyətlərdə texnologiyaların rolu və təsiri haqqında anlayış inkişaf etdirməyə;
 - həyatlarını, başqalarının həyatını və ətraf mühitini yaxşılaşdırmaq üçün məsuliyyətli etik hərəkətlər edərək daha yaxşı bir dünya qurmağa töhfə verməyə;
 - texnologiyanı indi və gələcəkdə, evdə, işdə və daha geniş cəmiyyətdə mənimsəmək və istifadə etmək bacarığı və inamı qazanmağa;

- məhsul və xidmətlərin üstünlüklərini və təsirlərini qiymətləndirən məlumatlı istehlakçılar və istehsalçılar olmağa;

- ətraf mühit, davamlı inkişaf və etik, iqtisadi və mədəni məsələlərlə əlaqədar əsaslandırılmış seçimlər etməyi bacarmağa və s. imkan verir [53, s.1].

4. İngilis dilinin ənənəvi tədris metodlarını modernləşdirmək üçün həqiqi söylərə baxmayaraq, qalıq köhnəlmiş təcrübələr ləğv edilməli və kompüter, ağıllı qurğular, displey, audio-vizual materiallar və elektron yanaşmalarla əvəz edilməlidir. Əlbəttə ki, həm ənənəvi, həm də müasir texnologiyaların məqsədi tələbələrin ingilis dili bacarıqlarını artırmaq və öyrənmənin ən yaxşı formada asanlaşdırılacağı bir mühit təmin etməkdir. Müasir texnologiyadan istifadə etməyin əsas məqsədlərindən biri isə tələbələri dil öyrənməyə fəal şəkildə cəlb etmək və onları ingilis dili bacarıqlarını praktik və real bir şəkildə əldə etməyə həvəsləndirməkdir. Bu, şagirdlərin bir-biri ilə ünsiyyət qurmağa həvəsləndirdikləri və yönləndirdikləri müasir texnologiya vasitəsi ilə mövzulara və məlumatlara açıqlığı və mənimsəmə prosesini təşviq edən açıq bir təhsil konteksti vasitəsi ilə əldə edilə bilər. Gələcək inkişaf baxımından aydındır ki, multimedia tələbəyönümlü ingilis dilinin müasir standartlara uyğun tədrisi prosesinin tərkib hissəsi olacaqdır.

Bu prosesin tələbə düşüncəsini və praktiki dil bacarıqlarını tam olaraq zənginləşdirə biləcəyinə və ümumi tədris və öyrənmədə səmərəliliyin artmasına kömək edə biləcəyinə inanırıq.

5. Dinləmə bacarığına yiyələnmək, xarici dil öyrənmələrin dil biliklərini inkişaf etdirmələri üçün vacibdir. Dilin öyrədildiyi bir sinifdə informasiya və kommunikasiya texnologiyasından istifadə etmək tələbələrə davamlı dinləmə materialları əldə etməyə kömək edir. Bu məqsədlə istifadə edilə bilən və nəticədə lazımi ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirə biləcək çoxsaylı vasitələr vardır. Müxtəlif İKT vasitələrindən istifadə etmək tələbələrin dil bilikləri təcrübəsində müstəqil işləməsinə səbəb olur, çünki onlar sinifdən kənar da dili tətbiq edə bilirlər. İnformasiya və kommunikasiya

texnologiyalarının istifadəsi dil biliklərinin, o cümlədən dinləmə bacarığının inkişafına çox təsirli şəkildə kömək edir. Belə ki, dil daşıyıcısı olmayan tələbələr İKT avadanlıqları vasitəsilə özlərinə uyğun bir vaxtda dinləmə tapşırıqlarını yerinə yetirməklə bu bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər.

6. İkinci dildə danışmağa texnologiya iki rejimdə kömək edə bilər: kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə və kompüter vasitəsi ilə ünsiyyət. Sınıf tədrisi qarşılıqlı əlaqələri gücləndirir və tələbələrin ikinci dil biliklərindəki çatışmazlıqlarını görmələrinə kömək edərkən, kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə təcrübəsi ikinci dilin fonemik və morfoloji təzadların yaddaşda saxlanılmasını asanlaşdırır, həm də leksik ifadələrin mənimsənilməsinə kömək edə bilər.
7. İKT dil öyrənənlərə orijinal mənbələrdən oxu materialları tapmaqda kömək etməkdə də mühüm rol oynayır. Beynəlxalq jurnallardan məqalələr tapmaq işini tələbələr internet şəbəkəsinə qoşulmuş kompüterlərin qarşısında oturaraq edə bilirlər. Texnoloji vasitələr daha geniş məlumat mənbələrinə və müxtəlif məqalələrə çıxış təmin etməklə tədris və öyrənmə prosesini asanlaşdırır. Təhsildə tələbələr İKT texnologiyalarından sürətlə istifadə edə və öyrənmə bildikləri üçün bu texnologiyalar tələbəyönümlü yanaşmaya təşviq edilir və bununla da tələbənin muxtariyyəti inkişaf edir.
8. Bir çox müəllim və tələbə üçün kompüterdə oflayn yazmaq hər hansı bir əhəmiyyətli uzunluqdakı mətn tərtib etməyin yeganə yoludur. Onlayn yazmağa gəldikdə, internet elektron müzakirə forumları, bloglar, vikilər, paylaşılan sənədlər və bu günün öyrənmə sistemində mövcud olan bir çox yazı vasitəsi ilə birlikdə yazmağı asanlaşdırır. Bir sıra alimlər birgə yazmağa multimodal və mərhələli bir yanaşmanın bir hissəsi olaraq sosial rəqəmsal vasitələrdən istifadənin faydalarından bəhs etmişlər. Ötən onillikdə kompüter dəstəyi ilə dil öyrənmə sahəsində sosial yazı ilə bağlı tədqiqatların əsl partlayışı baş verdi, baxmayaraq ki, bu mətn mübadiləsi forması şifahi dil xüsusiyyətlərinə çox bənzərən dil xüsusiyyətlərini əks etdirir və gücləndirir.

Şifahi nitqin dili ilə sıx əlaqələrə baxmayaraq, kompüter vasitəsi ilə ünsiyyətə yazmaq forması da daxildir.

9. Beləliklə, aparılan araşdırmalarımız nəticəsində müəyyən etdik ki, günümüzdə tələbələrin şifahi və yazılı dil bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün bir çox İKT vasitələri mövcuddur. Bunlardan ən çox istifadə olunanları kompüterlər, proyektorlar, ağıllı telefonlar, e-poçtlar, internet, sosial şəbəkələr, bloqlar, podkastlar və s.-dir. Eyni zamanda, araşdırma zamanı dil öyrənən tələbələrin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarının inkişafına şərait yaradan bir çox proqramların, saytların və oyunların adlarını da müəyyənləşdirmiş olduq (məs., *“Video Vicab”*, *“English Feed”*, *“Business English Pod”*, *“Wordle”*, *“Lingua.ly”*, *“Whooo’s Reading”*, *“Mindmeister”* və s.)
10. İKT vasitələri xarici dillərin tədrisinin təşkilati prosesi ilə bağlı psixoloji və təhsil şəraiti vasitəsi ilə tələbələrin motivasiyasını və fəallığını artırmağa, onların müasir intellektləri istiqamətində yaradıcılıq qabiliyyət və bacarıqlarını inkişaf etdirməyə və qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağa kömək edir. Xarici dillərin tədrisi praktikasında istifadə olunan müasir texnologiyalar da tədris prosesinə uyğunlaşdırılır, özünütəhsil və özünü inkişaf etdirməyə şərait yaradır, xarici dildə ünsiyyət bacarıqları üzrə gələcək mütəxəssisləri formalaşdırır.

Beləliklə, xarici dildə nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün geniş İKT vasitələri mövcuddur. Bütün bu vasitələr tələbələrin seçiminə, öyrənmə mühitinə və öyrənmə üslublarına uyğun olaraq istifadə edilə bilər. Müəllimlər ayrı-ayrılıqda və ya digər vasitələrin birləşməsi ilə öyrənənlərin müxtəlif aspektlərini və səviyyələrini nəzərə alaraq ağıllı şəkildə bu vasitələri seçməlidirlər. İKT vasitələrindən istifadə, nitq anlayışlarını öyrənmək və öyrətmək və xarici dildə nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək vəzifəsini asanlaşdırır, çünki bu vasitələr həm sinif daxilində, həm də xaricində istifadə edilə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Ağayev Ə. Yeni təlimin metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri. ARTPI-nin elmi əsərləri, 2006, səh 132
2. “Azərbaycan Məktəbi” 2013/1, səh.51-65
3. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 2008-ci ildə görülmüş işlərə dair hesabatı, səh.89
4. Beynəlxalq Elmi Nəzəri Jurnal. Dil və Ədəbiyyat. Bakı , 2014, səh.296
5. Bünyatova F., Abdulla B. Təlim və Tərbiyədə İnteraktiv Texnologiya. Bakı 2000, səh.85
6. Veysova Z. Fəal/ interaktiv təlim. Bakı 2007, səh 77

Rus dilində:

7. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М., Готика, 2003. – 185 с.
8. Нелунова Е.Д. Информационные и коммуникационные технологии в обучении иностранному языку в школе. – Якутск: Граф, 2006. – 205 с.
9. Пассов Е.И., Кузовлева Н. Е. Урок иностранного языка. – М.: Глосса-Пресс, 2010. – 336 с.
10. Сысоев П.В. Информационные и коммуникационные технологии в лингвистическом образовании.– М.: Книжный дом «Либроком», 2013. – 185 с.

İngilis dilində:

11. Anikina Z., Sobinova L., Petrova G. Integrating Tellecolaboration into EFL Classroom: Theoretical and Practical Implication. Procedia-Social and Behavioral Sciences 206. 2015, p.156-161.

12. Basavarajiah M., *The Journal of English Language Teaching*, Vol: 44/2: 2006. Print
13. Blake, R., Sh'iri, S. *Online Arabic Language Learning: What Happens After?* *L2 Journal*, 2012, 4(2), 230–246.
14. Bordbar F. English teachers' attitudes toward computer-assisted language learning. *International Journal of Language Studies*, vol. 4, no. 3, 2010, pp. 27-54
15. Chickering A. W., Gamson Z. F. Development and adaptations of the seven principles for good practice in undergraduate education. *New Directions for Teaching and Learning*, 80, 1999, 75-81
16. Cuban L. *Oversold and Underused: Computers in the Classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 2001
17. Daniel S.J. *ICTs in Global Learning/Teaching/Training*. Policy Brief; Moscow; UNESCO: Institute for Information Technologies in Education. 2012
18. Dewey J. *Experience and Education*. Indianapolis, IN: Kappa Delta Pi (Original work published 1938, New York, NY: Macmillan). 1998
19. Dörnyei, Z & Otto, I. (1998). *Motivation in action: A process model of L2 motivation*. *Working Papers in Applied Linguistics* (London: Thames Valley University), 4: 43-69
20. Eva Milkova, *Multimedia Applications and their benefit for Teaching and Learning at Universities*, *WSEAS Transactions on Informations Science and Aplication*, Issue 6, Volume 5, June, 2008
21. Fullan M. G. *Successful School Improvement*, Open University Press, Buckingham. 1992
22. Godwin-Jones R. "Emerging technologies. Digital video update: YouTube, Flash, High-definition." 2007. *Language Learning and Technology*, 11(1), 12-16

- 23.**Jager S. Towards ict-integrated language learning. Developing an Implementation Framework in terms of Pedagogy, Technology Enviroment, 2009, 414p
- 24.**Jayanthi N. S., Kumar R. V. Use of ICT in English Language Teaching and Learning. Journal of English Language Teaching and Learning, 3, 2016, p. 34-38.
- 25.**Johnson S.D. and Aragon S.A. An instructional strategy framework for online learning environments.In Facilitating Learning in Online Environments, New Directions for Adult and Continuing Education,S.A.Aragon (ed.), Jossey-Bass, San Francisco: 10, 2003, p.31–44
- 26.**Karp A. Modification of glosses and its effect on incidental L2 vocabulary learning in Spanish. (Unpublished doctoral dissertation). University of California, Davis, Davis, CA. 2002
- 27.**Knight S. Dictionary use while reading: The effects on comprehension and vocabulary acquisition for students of different verbal abilities. Modern Language Journal, 1994, 78(3), 285–299.
- 28.**Krashen Stephen. D, “the role of first language in second language acquisition”, Second language acquisition and second language learning. English, 1988.
- 29.**Melor Md Yunus. Factors affecting the use of information communication technologies in teaching English as a second language in Malaysia. PhD Dissertation, Faculty of Social Sciences and Law, UK: University of Bristol. 2007a
- 30.**Perkins D.N. Technology meets constructivism: Do they make a marriage? In Constructivism andthe Technology of Instruction: A Conversation, T.M.Duffy and D.H.Jonassen (eds), Lawrence ErlbaumAssociates, Hillsdale N.J. 1992

- 31.** Davis R. Retooling perspectives on technology's role in language education. *Studies in Self-Access Learning Journal*, 2(3), 2011, p.212-218.
- 32.** Shyamlee S. D., Phil M. Use of Technology in English Language Teaching and Learning: An Analysis. In *International Conference on Language, Medias and Culture (Vol. 33, pp. 150-156)*. 2012
- 33.** Sirkema S., Implementing Information Technologies in the learning process, In: *6th WSEAS International Conference on EACTIVITIES, Tenerife, Spain, 2007, pp. 263-267*
- 34.** Step-Greany J. 'Student perceptions on language learning in a technological environment: implications for the new millenium', *Language Learning & Teaching*, vol. 6, no. 1, 2002, pp. 165-80.
- 35.** Swain M., Lapkin S. Focus on form through conscious reflection. In C. Doughty & J. Williams (Eds.), *Focus on form in classroom second language acquisition (pp. 64–82)*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1998
- 36.** Theobald M. *Increasing Student Motivation. Strategies for Middle and High School Teachers*. Corwin Press. A SAGE Publications Company, Thousand Oaks, California. 2006
- 37.** Thomas G.P. Toward effective computer use in high school science education: Where to from here? *Education and Information Technologies*, 6(1), 2001, p.29–41.
- 38.** Vygotsky L.S. *Mind in Society*. Harvard University Press, Cambridge, MA. 1978
- 39.** Warschauer M. The death of cyberspace and the rebirth of CALL. *English Teachers' Journal*, 2000a, 53, 61–67.
- 40.** Wernet S.P., Olliges R.H., and Delicath T.A. Post course evaluation of web ct (web course tools) classes by social work students. *Research on Social Work Practice*, 10(4), 2000, p.487-504

41. Winzenried A., Dalgarno B., and Tinkler J. The interactive whiteboard: A transitional technology supporting diverse teaching practices. *Australasian Journal of Educational Technology*, 2010, 26(4), 534-552.
42. Yunus M., Lubis M. A. and Lin C.P. "Language learning via ICT: Uses, challenges and issues." 2009. *Information Science and Applications*. Issue 9, Volume 6, September 2009

İnternet səhifələrində:

43. <https://socialbarrel.com/9-ways-social-media-can-boost-your-writing-skills/114559/>
44. <http://blog.whoosreading.org/7-tools-to-improve-reading-comprehension/>
45. <http://aims.fao.org/information-and-communication-technologies-ict>
46. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1149221.pdf>
47. <http://michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2016/06/13396041050.pdf>
48. <https://www.lonestar.edu/multimedia/sevenprinciples.pdf>
49. <https://www.semanticscholar.org/paper/USE-OF-ICT-IN-ENGLISH-LANGUAGE-TEACHING-AND-Jayanthi-Kumar/d6eb47ef6f19532f770fc9615071ef7d14bd9b3>
50. http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=25733&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
51. https://www.researchgate.net/publication/328162453_RESEARCH_IN_USE_OF_INFORMATION_COMMUNICATION_TECHNOLOGIES ICT FOR DEVELOPING LISTENING COMPREHENSION COMPETENCY IN FOREIGN SECOND LANGUAGES A REVIEW OF SELECTED TOOLS
52. [file:///Information%20and%20Communication%20Technology%20\(ICT\)%20in.pdf](file:///Information%20and%20Communication%20Technology%20(ICT)%20in.pdf)
53. <file:///technologies-pp.pdf>

54. <https://media.neliti.com/media/publications/279993-technology-in-teaching-speaking-skill-61ea4817.pdf>
55. <file:///ICT%20and%20systematic%20steps%20in%20teaching%20and%20learning%20language%20in%20the.pdf>
56. <file:///The%20use%20of%20ICT%20in%20teaching%20English%20as%20a%20foreign%20language.pdf>
57. [file:///The Importance of Teachers Role in Technology-Bas.pdf](file:///The%20Importance%20of%20Teachers%20Role%20in%20Technology-Based%20Learning.pdf)
58. https://www.researchgate.net/publication/225741982_Instructional_principles_for_fostering_learning_with_ICT_Teachers'_perspectives_as_learners_and_instructors
59. [file:///The%20Use%20of%20Modern%20ICT%20as%20Tools%20for.pdf](file:///The%20Use%20of%20Modern%20ICT%20as%20Tools%20for%20Teaching%20English%20as%20a%20Foreign%20Language.pdf)